

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

КАТЕДРА СОЦИАЛНА РАБОТА

НАДЕЖДА ЙОРДАНОВА ХАРИЗАНОВА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация на тема:

**РОЛЯТА НА СОЦИАЛНАТА РАБОТА ЗА
ИНТЕГРАЦИЯТА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ В
БЪЛГАРИЯ**

ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”

ПО НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ:

05.07.01. Теория на възпитанието и дидактика

(Социално-педагогическа работа с хора с увреждания)

Научен ръководител:

Доц. Д-р Лиляна Стракова

Рецензенти:

София, 2015 г.

Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание на катедра „Социална работа” на 19.01.2015 г, във Факултет по педагогика и е насочен за защита.

Структура на изследването

Изследването е в размер на 297 страници и съдържа – увод, теоретична част, съответно три глави, емпирична част, изводи, заключение, библиография от 168 източника и 3 приложения (анкетни карти за социалните работници, анкетни карти за хора с увреждания и/или техни близки, таблици). В текста са включени 18 графики и 43 таблици.

Защитата ще се състои на 18.05.2015 г. в .....зала на Софийски университет „Св. Климент Охридски”.

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	5
1. Актуалност на изследваната проблематика	
2. Описание на дисертационния труд	9
II. ИСТОРИЧЕСКИ И СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ НА РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛНАТА РАБОТА ЗА ХОРА С УВРЕЖДЕНИЯ В ЕВРОПА	11
<i>1. Развитие на социалната работа</i>	11
2. <i>Социални права за хора с увреждания в Европа</i>	12
2.1. <i>Достъп до социални права в Европа</i>	
2.2. <i>Антидискриминационна насоченост на социалната работа с хора с увреждания</i>	15
2.3. <i>Социални услуги в общността за хора с увреждания</i>	16
2.4. <i>Интегриране на хората с увреждания и живот в общността</i>	16
2.5. <i>Независим живот на хора с увреждания</i>	17
3. <i>Политика за хората с увреждания в Европа</i>	18
3.1. <i>Специфики на хората с увреждания като група</i>	18
3.2. <i>Преход от медицински към социален подход в политика за хора с увреждания</i>	19
3.3. <i>Увреждане и зачитане правата на човека</i>	21
4. <i>Деинституционализацията в Европа</i>	24
5. <i>Социални услуги в общността за хора с увреждания</i>	24
5.1. <i>Подкрепящи услуги</i>	
5.2. <i>Личен асистент</i>	
6. <i>Модел на обществено-базирана рехабилитация за хора с увреждания</i>	25
СЪВРЕМЕННАТА ПОЛИТИКА ЗА ХОРА С УВРЕЖДЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ	25
1. <i>Реформата в социалната политика в България</i>	25
2. <i>Социални права за хора с увреждания в България</i>	27

	<i>3. Процес на деинституционализация в България</i>	28
	<i>4. Социални услуги в общността за хора с увреждания в България</i>	29
	<i>5. Иновативни практики в България</i>	
	ИЗСЛЕДВАНЕ НА МОДЕЛА НА СОЦИАЛНА РАБОТА В БЪЛГАРИЯ ПРИ ПРЕДОСТАВЯНЕТО НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ В ОБЩНОСТТА ЗА ХОРА С УВРЕЖДАНИЯ	31
	<i>Цел и задачи на емпиричното изследване</i>	31
	РЕЗУЛТАТИ ОТ ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ <i>Емпиричен анализ според различните показатели</i>	33
	ИЗВОДИ	41
	ЗАКЛЮЧЕНИЕ	42
	<i>III Справка за основните приноси моменти в дисертационния труд</i>	46
	<i>IV Списък на публикациите по темата на дисертационния труд</i>	47
	ЛИТЕРАТУРА	49

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследваната проблематика

Социалната работа е многомерно и комплексно явление, което се свързва с подпомагане на уязвими индивиди и социални групи, намиращи се в неравностойно положение. Нейната мисия е да подобри човешкото благополучие и да подпомага удовлетворяването на основните потребности като обръща особено внимание на овластяването на хора, които са уязвими, намират се в неравностойно положение и живеят в бедност.¹ Хората с увреждания са част от човешкото многообразие, дълги години се намират в изолация и твърде голяма част от тях не са се докосвали до човешкото благополучие. Поради тази причина през последното десетилетие се полагат големи усилия в международен план за подкрепа и овластяване на хората с увреждания чрез законови и стратегически инструменти на организации като Организацията на Обединените нации, Съвет на Европа, Европейски съюз и други.

Актуалността на въпроса за ролята на социалната работа за интеграцията на хората с увреждания е свързан с предоставяне на подкрепа чрез социална работа и в частност чрез социални услуги в общността, които допринасят за реализиране на техния пълноценен начин на живот сред останалите хора. Хората с увреждания са хетерогенна и постоянно разрастваща се социална група, силно нуждаеща се от подкрепата, която социалната работа може да й предостави. Налице е и тенденция за промяна на парадигмата в социалната политика и преминаването от медицинския към социалния модел и към зачитане правата на хората с увреждания. В тази връзка следва да бъде отбелязана взаимната зависимост между социалните права. Липсата на достъп до едно от социалните права, под влияние на ефекта на скачените съдове, е причина хората да бъдат затруднени да упражняват някое от другите социални права. Така се достига до риска от множествоно изключване и дискриминация. Чрез предоставянето на широк обхват от социални услуги в общността за хора с увреждания им се дава възможност да живеят в тяхното собствено близко обкръжение, да участват в различни дейности от живота и да общуват с останалите. По този начин хората с увреждания живеят пълноценно, равноправно и интегрирано.

Правото на живот в общността на хората с увреждания е пряко свързано с някои основни права като лична свобода, личен и семеен живот, свобода от неправилно третиране или наказание и всичко това е добре обхванато от член 19 Да живееш

---

¹ Симеонова, Р. (2011) Управление на социалната работа като дейност и система, София

независимо и да бъдеш включен в общността на Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН (Конвенцията).² Именно тази Конвенция има за цел да постави край на медицинския модел като акцентира на личността с увреждане и нейното право да бъде включена в обществения живот, получавайки адекватна и навременна подкрепа.

ОБЕКТ

Обект на дисертационното изследване е социалната работа за хора с увреждания – европейски и национални измерения.

ПРЕДМЕТ

Предмет на дисертационното изследване са законодателството, политиките и практиките, както и теоретичните модели в областта на социалната работа с хора с увреждания, в частност – особеностите на политиките и практиките, свързани със социалните услуги в общността и ролята им за интегрирането на възрастните хора с увреждания съобразно техните потребности и проблеми.

В процеса на интеграция значение има степента на успешност на реформите в социалната сфера в нашата страна и достигнатият етап в процеса на деинституционализация. В дисертационния труд се проучва, както мнението на социални работници, които са реални доставчици на социални услуги в общността в нашата страна, така и на самите хора с увреждания и/или техни близки за степента на полезност и ефективност на съществуващите до момента услуги по отношение процеса на интегриране на хората с различни видове увреждания над 18 годишна възраст.

ЦЕЛИ

1. Цел на дисертационното изследване е да се проучи нормативната база и ценностната основа на социалната работа за хора с увреждания на ниво Европейски съюз, както и да се установи каква е ролята на социалната работа в процеса на интегриране на хората с увреждания в България.

2. Проучване степента на полезност и ефективност на съществуващите социални услуги в общността за хора с увреждания по отношение на интегрирането им в

---

² The Right of people with disabilities to live independently and be included in the community Report, Council of Europe Commissioner of Human Rights, 2012

обществения живот, както и на степента на успешност на националната реформа в социалната сфера.

ЗАДАЧИ

1. Литературен обзор на международната правна рамка на социалната работа за хора с увреждания в Европа.

2. Проучване и анализ на алтернативна на институционалната грижа чрез социални услуги в общността – предимства и предизвикателства, законови разпоредби, стратегически документи и практики.

3. Преглед на процеса на деинституционализация в Европа и България – предимства и ограничения, законови разпоредби, стратегически документи и практики.

4. Анкетно проучване на степента на удовлетвореност на социалните работници и мнението на хората с увреждания по отношение ефективността на съществуващите социални услуги в общността в България.

5. Проучване на предимствата и недостатъците на съществуващата схема за социални услуги, на резултатите от процеса на деинституционализация в България.

МЕТОДИ

- теоретичен анализ и синтез;
- кабинетно проучване (desk research) на Европейската и националната нормативна уредба и практика;
- включено наблюдение;
- експертна оценка;
- анкетно проучване сред социални работници, практикуващи в социални услуги в общността за хора с увреждания, на самите хора с увреждания като ползватели на услугите и мнението на близките до тях от непосредственото им обкръжение.

ХИПОТЕЗА

Социалната работа заема съществено място и играе важна роля за премахване на неравенството, подобряване положението, интегрирането на хората с увреждания в

обществото и тяхното пълноценно функциониране. Това е възможно при акцентиране на антидискриминационната насоченост на социалната работа, при зачитане на достойнството и значимостта на всеки индивид чрез предоставяне на социални услуги в общността.

1. Социалните услуги за хора с увреждания ще бъдат интегриращи за тях, ако са добре планирани и ресурсно осигурени, базирайки се на адекватно и периодично оценяване на способностите, потребностите и желанията на лицата; ако бъдат по-добре организирани с оглед на тяхната ефективност при спазване на правото на информирано съгласие.

2. Пряката социална работа с хора с увреждания ще има положително развитие, ако се акцентува на комплексната социална работа с отделния човек като се подобри познаването на спецификите на различните видове увреждания и подобряване капацитета на социалните работници за комуникация, консултиране и индивидуализирана работа с клиента.

Методика на изследването

В настоящото теоретико-емпирично изследване са използвани следните основни групи методи:

1. Методи за теоретично проучване: анализ, синтез, сравнения, обобщение, моделиране и др.;

2. Методи за събиране на емпирична информация:

(а) въпросник за социални работници и/ или други специалисти, практикуващи във функциониращи социални услуги в общността за хора с увреждания с цел проучване на мнението им за значими аспекти на социалната политика и социалната работа в нашата страна по отношение организиране на дейността, ресурсна осигуреност, спазване на принципите за зачитане правата на човека и гарантиране на достойнството на личността.

(б) въпросник за хора с увреждания и/ или техни близки, които са ползватели на социалните услуги в общността – проучване на мнението им за релевантните аспекти на социалната политика и социалната работа в нашата страна по отношение организиране на дейността, ресурсна осигуреност, спазване на принципите за зачитане правата на човека и гарантиране на тяхното достойнство.

И двата въпросника са собствени разработки.

В проведеното емпирично изследване проверката на хипотезата се реализира чрез анализ на получените отговори на социалните работници/ и други специалисти, на експертните им преценки по основните индикатори на изследването. Анализират се и се обобщават мненията, както на практикуващите в социалните услуги в общността за хора с увреждания специалисти, така и на самите хора с увреждания и/или техни близки, по отношение на следните индикатори:

- степен на информираност относно разпределението на отговорностите на съществуващите органи и институции;
- степен на информираност относно финансирането на социалните услуги, базирани в общността за хора с увреждания;
- степен на информираност относно устойчивост и ресурсна осигуреност на социалните услуги за хора с увреждания, базирани в общността;
- степен на удовлетвореност от предоставяните социални услуги;
- степен на информираност относно правата на хората с увреждания.

2. Описание на дисертационния труд

В **увода** са обосновани както актуалността на проблема, така и необходимостта от неговото разработване. Дефинирани са основната цел, обект, предмет на изследването. Посочени са конкретните задачи, които са поставени за решаване. Изведена е основната хипотеза на изследването.

В **първа глава** са представени историческите аспекти в развитието на социалната работа за хора с увреждания в Европа, което включва:

- обзор и достъпност на социалните права за хора с увреждания в Европа, европейски политики – социална кохезия, отворен метод на координация, европейската инвестиционна политика, Стратегия „Европа 2020”, Европейска платформа срещу бедността и социалното изключване, равни възможности и глобализация;
- антидискриминационна насоченост на социалната работа с хора с увреждания – политиката на Европейския съюз;
- социални услуги в общността за хора с увреждания – координиране на процеса на предоставяне на социални услуги в общността, модел на личностно-ориентирано планиране при предоставянето на социални услуги в общността, принципи на личностно-ориентираното планиране на услугите;

- интегриране на хората с увреждания и живот в общността - социална интеграция като процес и като резултат, правото на живот в общността;

- независим живот на хора с увреждания – исторически аспекти на развитието на философията за независим живот;

- исторически аспект на политиката за хората с увреждания в Европа;

Специфики на хората с увреждания като група – дефиниция, данни за уврежданията в Европа:

- преход от медицински към социален подход в политика за хора с увреждания, хора с увреждания и социалистическия режим;

- увреждане и зачитане правата на човека – Универсална декларация за правата на човека, Европейска конвенция за правата на човека, Европейска социална харта/релизирана, Комисар по правата на човека на Съвета на Европа, Съвет на Европа и права на хората с увреждания, Европейски съюз и въпросите за правата на хората с увреждания, Харта на Европейския съюз за основните права, Европейска стратегия за хората с увреждания, Подновен ангажимент за Европа без бариери, Организация на обединените нации, Стандартни правила за равенство на възможностите за хора с увреждания, Конвенция за правата на хората с увреждания на ООН, Световна здравна организация;

- деинституционализацията в Европа – представяне на стратегията за деинституционализация на Дейвид Тобис, процеса на деинституционализация в Европейския съюз;

- социални услуги в общността за хора с увреждания - подкрепящи услуги, личен асистент, бариери пред създаването на социална инфраструктура, препоръчителен набор от услуги в общността за хора с увреждания, модел на обществено-базирана рехабилитация за хора с увреждания.

Във **втора глава** се очертават измеренията на националната реформа в социалната политика в България - социална политика в България, национални стратегически документи, национална политика за социално включване, национална стратегия за дългосрочна грижа, демографски тенденции, междусекторни услуги;

-социални права за хора с увреждания в България - законодателство, регламентиращо правата на хората с увреждания, социално законодателство, социални услуги, личен асистент, антидискриминационна насоченост на социалната работа с хора с увреждания, достъпност на социалните услуги в България, децентрализация на управлението, живот в общността и независим живот в България

- процес на деинституционализация в България – децентрализация, процес на деинституционализация, мониторинг на специализираните институции, национална стратегия за дългосрочна грижа;

- социални услуги в общността за хора с увреждания в България - нормативна уредба, преглед на съществуващите методически документи, общи методики (методики и указания за социални услуги в общността, общи характеристики в методиките, социална интеграция, стигма/ сегрегация, индивидуален план за грижи и индивидуален подход, групова работа, промяна на обществените нагласи спрямо хората с увреждания, интеграция, проблеми на хората с увреждания, иновативни практики в България, национални програми за предоставяне на социални услуги в общността за хора с увреждания.

В **трета глава** се разглеждат подходите за изследване на модела на социална работа в България при предоставянето на социални услуги в общността за хора с увреждания и са представени резултатите от емпиричното изследване, анализ според различните показатели от получените данни от анкетиранияте социални работници или други специалисти работещи в социални услуги в общността за хора с увреждания, и хора с увреждания и/ или техни близки.

II ИСТОРИЧЕСКИ И СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ НА РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛНАТА РАБОТА ЗА ХОРА С УВРЕЖДАНЯ В ЕВРОПА

1. Развитие на социалната работа

Въпреки, че все още няма точни данни за броя на хората с увреждания редица източници посочват приблизителен дял от около 15 процента от популацията в световен мащаб като техният дял непрекъснато се увеличава. Делът на хората с увреждания се влияе силно от редица фактори на днешното време като глобализацията, финансово-икономическата криза и демографските тенденции. В своя доклад Комисарят по правата на човека на Съвета на Европа посочва, че все още много хора с увреждания са изолирани в техните общности поради липсата на *достъпност*. Например, често в училищата липсва достъпност на средата в образователната система,

липсва достъпност по отношение на здравната грижа, на транспорта и транспортните услуги, както и липсата на схеми за общественно-базирана подкрепа.³

Едва през последното десетилетие в нашата страна стартираха реформите в социалната сфера, изразяващи се в поставяне началото на предоставянето на социални услуги в общността и деинституционализация. Поради това е от голямо значение да бъде направена равностметка на успеха на реформите, удовлетвореността на самите социални работници, както и на самите ползватели на услугите – хората с увреждания.

Тези обстоятелства провокираха моя научен интерес към въпроса за ролята и мястото на социалната работа в социални услуги в общността за успешното интегриране на хората с увреждания в нашата страна и по-конкретно – изследване на достъпността на социалните услуги в общността за хората с увреждания и мястото им в процеса на интеграция.

Думата **интеграция** означава „обединяване в едно цяло на групи, колективи, страни поради обща работа или/ и общи интереси”, се посочва в Тълковния речник, а **интегрирането** в Речника на думите в българския език е представено като „*Правя интеграция; обединявам, окрупнявам, интегрирам се. Обединявам се с някого, с нещо.*”⁴

Имайки пред вид, че хората с увреждания все още преобладаващо се намират в сегрегираща ситуация често дори и в своите собствени домове, в големите специализирани институции, пансионни или психиатрични клиники, на практика можем на този етап да говорим за нуждата от тяхното интегриране. В някои международни и национални стратегически документи се използва израза **социално включване**, но на този етап това е само насока на политиката и добро пожелание в нашата страна.

2. Социални права за хора с увреждания в Европа

През XX век Европа бе изградена на основата на социалните права, което бележи нейното развитие и я отделя от останалата част на света. Европейският модел на социални права е създаден, за да осигури социална кохезия и солидарност, а достъпността на социалните права се явява ключов фактор в подобряване капацитета за справяне с проблемите. Европейският модел на социални права е подложен на голям натиск в резултат на икономическото развитие на континента и редица други фактори.

---

³ The Right of people with disabilities to live independently and be included in the community Report, Council of Europe Commissioner of Human Rights, 2012

⁴ <http://rechnik.info/%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>

Краят на златния век на икономическото развитие в Европа, затрудненията на страните от Централна и Източна Европа, които са свързани с преминаването към пазарна икономика, интензивността на международните отношения в условията на пазарни икономики промениха взаимоотношенията между държавите, политиките и пазара. Така се оформя едно *фрагментирано общество* с много хора, които са лишени от пълно участие в живота и разчитат на предимно на помощи и обществени услуги. Това е едно от големите предизвикателства за социалното приобщаване в Европа.

В тази връзка следва да бъде отбелязано, че в „социалната Европа“ има два крайъгълни камък. Единият е на национално ниво, където социалното развитие е дефинирано и се осъществява чрез залагане в национална конституция или чрез подсигуриране от други инструменти, а наред с тях в много европейски страни се предлага и пакет от социални услуги, създадени за подобряване качеството на живот на хората. С течение на времето ефекта на обществената собственост и контрол на услугите се променя чрез промяна в начина на тяхното финансиране и организиране. Така възникват на практика „частните“ и „обществените“ услуги.

Вторият основополагащ камък е на международно ниво, където се създават норми и законови инструменти като резолюции и препоръки на Съвета на Европа, Организацията на Обединените Нации, а по-късно и на Европейския съюз. Посредством законовите инструменти се утвърждават стандарти и процедури за реализиране на социалните права и достигане на крайната цел – *социална кохезия*. В исторически план, а и до днес следва да бъде отбелязано, че социалните права заемат забележително място в цялостния подход на Съвета на Европа, защото водят до насърчаване на социалното развитие и създаване на политически, икономически и социален климат, подходящ за социална кохезия.⁵

Дефиницията на термина **достъпност** може да бъде разгледана в тесен и широк смисъл на думата. В този случай **достъпност** означава възможност за влизане във владение и възможност на законови и социални прерогативи (изключителни права) свързани със специфичен вид достойнство и правото да можеш да избираш, да участваш и да се обвързваш с права.

Достъпността създава условия за защита на личното достойнство и всяко лице с увреждане следва да намери подкрепа на своите нужди, за да упражни своите основни

---

⁵ Daly, M., 2002, Access to social rights in Europe Report, with the assistance of the Editorial Group for the Report on Access to Social Rights (CS-ASR) adopted by the European Committee for Social Cohesion (CDCS) at its 8th meeting (Strasbourg, 28-30 May 2002)

права. Практическото прилагане на достъпа до социални права в обществата се основава на универсалното гражданство и зачитане на достойнството, т.е. всеки да има законово право и неговата основна идентичност да бъде разпозната. Всички хора са равни пред закона, защото независимо от различията си, хората споделят един и същи свят, една и съща съдба (мир, война, природни бедствия, катаклизми, породени от човешка намеса и пр.). Този принцип е противоположен на представата, че „човекът в някои човешки категории може да съществува и да намери своето приложение в изолация през целия живот”.⁶

Съвременните тенденции в упражняването на социалните права и тяхната достъпност са свързани с някои основополагащи документи в социалната политика, а именно: *Универсалната декларация за правата на човека, Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи* и първия допълнителен протокол към нея, *Международният пакт за граждански и политически права, Международният пакт за икономически, социални и културни права, Европейската социална харта/ ревизирана, Хартата на Европейския съюз за основни права и други.*

Равни възможности

Равни възможности е термин, който представя процеса, чрез който различните системи и средата, като например услуги, дейности, информация и документация са направени така, че да бъдат достъпни за всички, особено за хората с увреждания. Принципите на равните права се прилагат поради нуждата да бъде подчертано значението на всеки един индивид.

Глобализацията

Глобализацията е съпътствана от опити сред индустриално напредналите страни да се оръзват обществени разходи и да се въвеждат нови начини за управление на социалните неравенства, което обаче макар и парадоксално води до разширяване на полето на социалната работа. През изминалите години бяха създадени условия за конкуренция между държавния, доброволческият и частния сектор. В така създадената ситуация „клиентите стават купувачи, а социалните работници – разпределители на бюджет с контрол върху ресурсите”.

Глобализацията дава възможности, но и провокира осигуряването на икономически ползи, служейки като „мотор” на икономическия и социалния растеж и

---

⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Accessibility>

оказва влияние върху осигуряването на достъп до социални права за хората с увреждания. Оттук произтича необходимостта от интегрирана стратегия, която се основава на комбинацията от допълващи се мерки в различните области.

2. Антидискриминационна насоченост на социалната работа с хора с увреждания

В глобален план съвременната социална работа е призвана да съдейства за постигане на промяна и подобряване благополучието на хората, което засяга и хората с увреждания като част от човешкото многообразие. В много западни и други страни през 80-те години на XX век съществува силен обществен интерес относно въпросите на *дискриминацията* и *потискането* по признаците раса, етнос, пол, възраст, увреждане, сексуална ориентация и други. Това създава условия за обособяване на движения с антидискриминационна насоченост.⁷

В тази връзка са въведени международни механизми за приемане и осъществяване на универсалните стандарти за правата на човека, които се делят на уставни, договорно установени и действащи в рамките на специализираните организации от системната на ООН. (с. 394) За постигане на обединение на Европа и преодоляване на различията сред приоритетите на Европейския съюз се нарежда антидискриминационната политика. Тя се отнася до всички основни сфери на обществения живот и е в процес на непрекъснато развитие – обогатяване и усъвършенстване.⁸

В социалната сфера се засилва и интернационализмът чрез създаването на световни организации и съюзи и се приемат международни конвенции, за да бъдат дискутирани съществуващите проблеми.⁹ Според Международната асоциация по социална работа и Международната асоциация на училищата по социална работа основата, на която се развива и функционира социалната работа са принципите за правата на човека и за социалната справедливост.

2.3. Социални услуги в общността за хора с увреждания

---

⁷ Нунев, С., 2009, Антидискриминационна и антипотискаща социална работа, Съвременна теория и практика, София: Парадигма

⁸ Стракова, Л., 2009, „Антидискриминационният фокус на европейската социална политика”, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”

⁹ Чавдарова, Ал., 2012, История на социалната работа, Габрово: Екс-Прес

В социалната сфера се засилва и интернационализмът чрез създаването на световни организации и съюзи и се приемат международни конвенции, за да бъдат дискутирани съществуващите проблеми.¹⁰ Според Международната асоциация по социална работа и Международната асоциация на училищата по социална работа основата, на която се развива и функционира социалната работа са принципите за правата на човека и за социалната справедливост. Това е така, според тях, защото в различните си форми социалната работа се сблъсква с комплексните взаимодействия между хората и средата и изпълнява мисия за насърчаване всички хора да развият своя потенциал, да обогатят живота си и преодоляват трудностите, пред които са изправени.¹¹

2.4.Интегриране на хората с увреждания и живот в общността

Социалната интеграция като процес представлява динамично цяло на съвместен живот, обучение и труд на хора „с” и „без” увреждания. Социалната интеграция като резултат означава активна вграденост на индивид или група хора с увреждания във всички сфери на обществения живот, при равен старт и при отсъствието на каквато и да било форми на пряка и/ или косвена дискриминация. Във връзка с реализиране на социалната интеграция на практика трябва да отбележим ролята на социалната работа, която е насочена към решаване на проблемите на хората и главно към тези проблеми, които са свързани с успешното функциониране на индивиди, семейства, групи и общности.¹²

Интеграция понякога се използва като термин, с който се индикира, че хората с увреждания са *преместени от специални в обикновени условия*. Самото преместване на хората без да бъде променено нищо друго води до допълнителни проблеми, които не бива ни изненадва. Затова трябва да бъде създадена интегрираща или включваща среда, поради което много хора искат да заменят концепцията за интеграция с тази за включване, като наблягат на факта, че основната линия на промяната се свързва с промени на средата, а преместването на лицето е само една малка част от цялостния процес.

Да живееш в общността означава да живееш заедно с членовете на своето семейство в собствения си дом, да посещаваш близкото училище, магазин и да правиш всичко, което останалите граждани могат да правят. Хората с увреждания обаче,

---

¹⁰ Чавдарова, Ал., 2012, История на социалната работа, Габрово, Екс-Прес

¹¹ Петрова\$Димитрова Н., 2013, Основи и методи на социална работа, София, Вета Словена - ЖГ

¹² Основи и методи на социалната работа, 2013,София: ВЕДА СЛОВЕНА – ЖГ

срещат различни трудности, които са следствие на увреждането им. Поради това те се нуждаят от подходяща и адекватна подкрепа като се запази тяхното право да избират и да взимат решение какво да правят.

2.5. Независим живот на хора с увреждания

През 1972 г. е създаден първият *Център за независим живот* от активисти с увреждания ръководени от Ed Roberts (Бъркли, Калифорния, САЩ). Той има за цел да предложи подкрепа и да изпълнява моделираща роля, защото се ръководи от самите хора с увреждания. Според подхода за независим живот, пример за равностойност е човек, който е бил в сходна ситуация и може да помогне в по-голяма степен, отколкото който и да е специалист без увреждане в анализирането на ситуацията и приемане на отговорност за живота и развитието на стратегия. Според движението за независим живот всеки, включително лицата със затруднения в развитието (с интелектуални затруднения) могат да се научат на повече инициативи и да контролират живота си, отколкото могат да си представят хората без увреждания.

Всички центрове за независим живот предлагат основен пакет от услуги, макар да съществуват и вариации в някои програми, финансираните ресурси, персонала, както и в някои други аспекти. Центровете за независим живот зависят от публичните услуги в общността. Изпращане към дома и адаптиране, обръщане към личен асистент или законови помощи. Традиционно центровете работят с местните и регионалните власти за подобряване на инфраструктурата, промяна на общественото отношение по въпросите за уврежданията и лобиране за законодателство, което да насърчава равните възможности и забрана на дискриминацията.

Независим живот така както е видян от неговите „адвокати“ е философия, начин на възприемане на увреждането и обществото. Това е световно движение за хората с увреждания, което работи за *самоопределяне, самоуважение и осигуряване на равни възможности*. В контекста на грижата на старите хора, идеята за независим живот е разглеждана като продължителна грижа, а асистирването е следваща стъпка в осигуряването на подкрепа. През 60-те години движението за независим живот израства от движението за хората с увреждания. „Независим живот“ работи за заместване на специалното обучение и концепцията за експертна рехабилитация с интеграция, нормализация и рехабилитация с нова парадигма, развита от самите хора с увреждания.

3. Политика за хора с увреждания и живот в общността

В контекста на проучването на условията за ефективни социални услуги в общността в публикацията „Граждани, а не пациенти: развиване на иновативни подходи за посрещане нуждите на хората с увреждания“, проф. Браун изхождайки от своя опит и опита на Великобритания изразява мнение, че прилагането на комплексния дневен ред по отношение гарантиране на подкрепа на хората с увреждания чрез социални услуги базирани в общността, зависи от добрата **координация** между всички нива, а именно: *индивидуално, местно, регионално, национално и европейско*.

Предстои да бъде споменавана многократно думата „услуги в общността“, това налага да изясним значението на думата „общност“. За целта ще ползваме дефиницията, предложена от Е. Хеландер, а именно: „Общността се състои от хора, живеещи заедно в някаква форма на социална организация и сближеност. Нейните членове споделят в различна степен политически, икономически, социални и културни характеристики, както и интереси, аспирации, включително и здраве. Общността варира в широки граници по отношение на размер и социално-икономически профил, разпростира се от изолирани домакинства до по-организирани населени места, градове, квартали.“¹³

3.1. Специфики на хората с увреждания като група

Универсална дефиниция за **увреждане** няма, защото тя е различна в зависимост от закона, условията и прилагания подход във всяка отделна държава. В Препоръката на Парламентарната Асамблея на Съвета на Европа 1185 (1992), която още тогава акцентира на пречките, стоящи пред хората с увреждания се дава дефиниция, която звучи по следния начин: „**Увреждането** е ограничението, което е причинено от *физически, психологически, сензорни, социални, културни, законови или други пречки, които възпрепятстват интеграцията на хората с увреждания и участието им в семейния живот и живота на общността на равни начала с всички останали*.“¹⁴ По този начин са включени всички видове увреждания свързани с моторни, зрителни, слухови, ментални/ когнитивни и психически заболявания, както и ограниченията в резултат на наличието на тези условия при едно лице.

---

¹³ Helander, E., 1999, Prejudice and Dignity, Second edition, UNDP, Fotogravura Novatre, Lda

¹⁴ Report on Prevention of disabilities linked to chronic diseases Report drawn up by the Committee of Experts on the Prevention of Disabilities linked to Chronic Diseases (P-RR-PREV) and Nina Timmermans, Consultant

Моделите на увреждането се влияят от тенденциите на здравните състояния и тенденциите на заобикалящата среда, както и от други фактори като пътно-транспортни катастрофи, природни бедствия, конфликти, диети и злоупотреба със субстанции. Като обобщение следва да отбележим, че увреждането се получава в резултат на взаимодействието на здравни състояния, лични фактори и фактори на заобикалящата среда.

3.2. Преход от медицински към социален подход

В исторически аспект отговорността за хората с увреждания се свързва със социално компенсиране чрез дарителство и развиване на специално обслужващи услуги извън обществеността. На световно и европейско ниво парадигмата за *медицинския модел*, който налага отношението към човека с увреждане да бъде като отношение към нуждаещ се пациент (без принос към обществото) е отдавна остаряла. Традиционните подходи бавно дават път на силния акцент за идентифициране и премахване на препятствията за равни възможности и пълноценно участие във всички аспекти на обществения живот.

Новият подход вече се прилага в повечето държави в Европа по различен начин и с различно темпо. Тенденцията в Европа е свързана със *социалния подход* към лицата с увреждания, който се базира на парадигмата за зачитане на социалните и човешките им права. Той изисква проява на отношение спрямо хората с увреждания като към лица, които имат нужда от премахване на съществуващите бариери, за заемане на полагащите им се места на пълноправни участници в обществото. Тези *барииери* могат да бъдат общественото отношение, бариери от социално и/ или правно естество, както и бариери на заобикалящата ни среда. Чрез законодателни инициативи се поставя началото на реформата, свързана с промяна на обществените нагласи към проблемите на хората с увреждания.

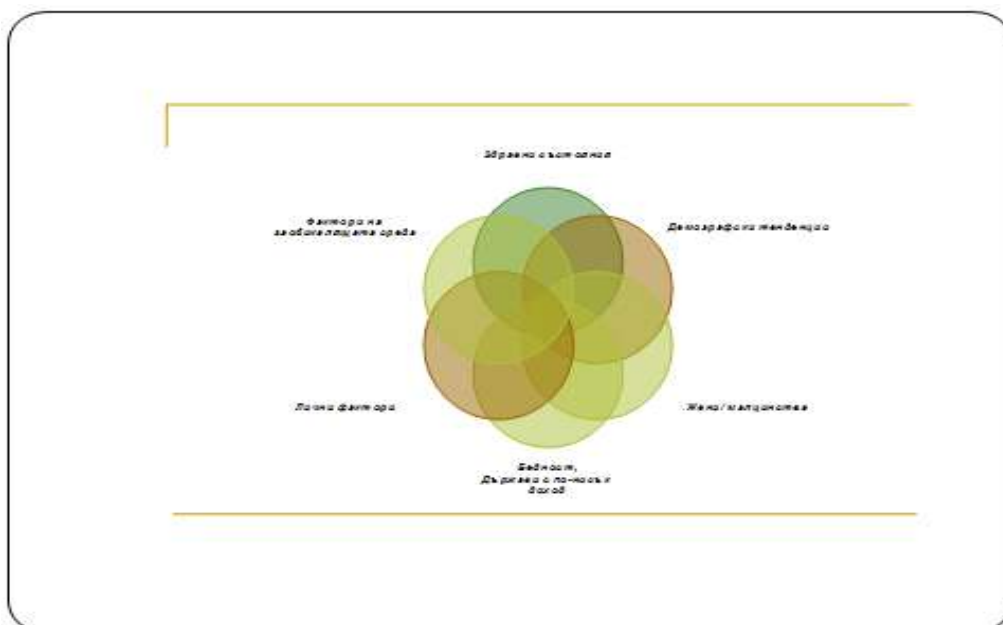
3.3 Увреждане и зачитане правата на човека

Увреждането е част от човешките състояния и почти всеки временно или постоянно по време на живота си е имал увреждане, а хората, които оцеляват и стигат до старини изпитват увеличаващи се затруднения във своето функциониране. Много разширени семейства имат членове с увреждане или се грижат за такива, поради което всеки изпитва морални и политически въпрос как по най-добрия начин да ги интегрира и подкрепи. Този въпрос става все по-актуален в условията на демографската криза. Отговорите по отношение на уврежданията се променят във времето от 70-те години в

резултат на бързо разрастващите се широко разпространени организации на самите хора с увреждания и поради нарастващата тенденция увреждането да бъде разглеждано като въпрос, засягащ правата на човека. В исторически аспект политиката за хората с увреждания се променя в посока *интеграция и приобщаване към общността*. Постепенно медицинските решения отстъпват място на по-интерактивни подходи, които приемат хората с увреждания като увредени в по-голяма степен от факторите на средата, отколкото от тяхното тяло. Увреждането е въпрос от областта на правата на човека, защото:

Графика 1 от дисертационния труд

Фактори, оказващи влияние в политиката за хора с увреждания.

Хора с увреждания и социалистическия режим

Въпросите за хората с увреждания дълги години са били обект на разглеждане от науката „дефектология“, която се е развивала в Централна и Югоизточна Европа, включително и в България, както и в бившия Съветски съюз.¹⁵ Науката дефектология утвърждава медицинския модел на увреждането и го възприема като резултат от взаимодействието между здравните състояния, личните фактори и различните фактори на обкръжаващата среда. По това време се използва термина „*инвалиди*“. С друг думи, дефектологията има строго *медицинска ориентация*, която определя увреждането като състояние на дадено заболяване, поради това се използват изрази като: *инвалид*,

¹⁵ Бележка на автора.

дефектен, абнормни деца с ментални и физически заболявания, или проблем на „абнормен” индивид. Ролята на средата е игнорирана по отношение подкрепата на индивида, въздействието съдържа диагностициране, сегрегация на „нормалните” и „абнормалните” индивиди, както и корекция на дефекта.¹⁶

Хората с увреждания са различни, хетерогенни, притежават различни индивидуални фактори, които са различни като пол, възраст, социално-икономически статус, сексуалност, етнически произход или културно наследство.¹⁷ Възрастните с увреждания често са живеели и обгрижвани заедно със старите хора, а децата с увреждания са настанявани в специални училища в сегрегирани условия спрямо техните връстница.

Философията и науката **дефектология** и предоставяната грижа за хора с увреждания остава непроменена до самия край на социалистическия период и пред деветдесетте години на миналия век все още доминира в страните от Централна и Югоизточна Европа и бившия Съветски съюз, посочва Тобис в своя анализ.¹⁸

Много международни документи подчертават, че увреждането е въпрос от областта на правата на човека като най-скорошния документ е Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН. Тя е изчерпателна и подчертава гражданските, културните, политическите, социалните и икономическите права на хората с увреждания. Нейната цел е да насърчава, защитава и гарантира пълно упражняване на всички права на човека и основни свободи от хората с увреждания, както и да насърчава зачитане на тяхното достойнство. Конвенцията адресира общите права на човека като специфични за хората с увреждания и изяснява съществуващото международно законодателство по отношение на увреждането.

Във връзка с подготовката на най-новата **стратегия за хората с увреждания за Европейския съюз**, през 2009 г. Европейската комисия проведе двумесечна онлайн обществена консултация, чиято цел бе да се даде възможност на различни „актьори” – организации, обществени власти, индивиди, включително индивиди с увреждания, техни организации и предприятия да изразят своето мнение по проблемите, с които се сблъскват хората с увреждания в Европа, както и да предложат начини за тяхното решаване.

---

¹⁶ Jonsson, T. q 1998, Inclusive education, UNICEF Headquarter, Paris, France

¹⁷ World report on disability, 2011, WHO, World bank

¹⁸ Tobis, D, 2000, Moving from residential institutions to community-based social services in Central and Eastern Europe and Former Soviet Union, The world bank

Графика 2 от дисертационния труд

Тематични области в политиката за хора с увреждания на Европейския съюз.

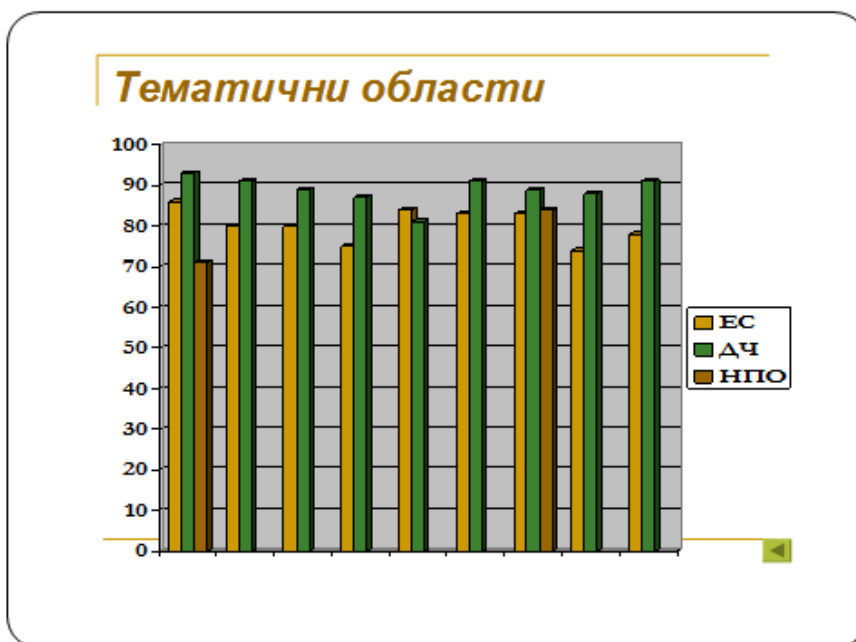
Консултацията бе организирана така, че да може да се получи обратна връзка относно приоритетите и предизвикателствата, стоящи пред политиката за хората с увреждания и пред новата стратегия. Разбира се новата стратегия е адресирана към предизвикателствата, заложили още в предишния план за действие от 2003 г., а именно:

- задължението на Европейския съюз и държавите-членки за подписване и ратифициране на Конвенцията за правата за лицата с увреждания на ООН;
- увеличените различия в ситуациите на хората с увреждания на територията на ЕС в резултат на разширяването му с 12 нови държави-членки през 2004 и 2007 г.;
- демографската тенденция и финансовата обстановка.

Графика 3

Разпределяне на ангажиментите според тематичните области между Европейския съюз, държавите-членки и неправителствените организации.¹⁹

¹⁹ European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe, Brussels, 15.11.2010, SEC(2010) 1323 final

Подновен ангажимент за Европа без бариери

Новата стратегия за хората с увреждания 2010 – 2020: Подновен ангажимент за Европа без бариери на Европейския съюз започва с анализа на ситуацията на хората с увреждания и влиянието на социалните и икономическите фактори върху уврежданията.²⁰ Съществуват доказателства, че хората с увреждания страдат или са в риск от дискриминация, което води до редица социални и икономически неудобства/ вреди, които са посочени по-долу:

- разпространението на бедността сред хората с увреждания е 70 % по-високо от средното. Разширяването на Европейския съюз през 2004 г. и 2007 г. повиши броя на хората с увреждания с около 9 милиона. Стандартите на живот са значително под средното ниво за Европейския съюз сред първите 12 държави-членки, а по този начин се увеличава броя на гражданите на ЕС живеещи при несигурни условия.

- ограниченията, които засягат хората с увреждания по отношение на намиране на работа, води до съществен риск от изолация и изключване, „капана на помощите” съществува и се оформя като основната и най-голяма пречка за тяхното участие на пазара на труда.

- нивата на заетост на хората с много тежки увреждания са респективно 19.5% и 44.1%;

²⁰ European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe, Brussels, 15.11.2010, SEC(2010) 1323 final

- по-малки са възможностите на хората с увреждания да участват пълноценно в обучение, което води до съществени вреди за тяхното личностно развитие.

4. Деинституционализацията в Европа

Въпросът за деинституционализацията в Европа е от изключителна важност, поради факта, че данните от последното мащабно проучване, финансирано от Европейската комисия показват, че близо **1,2 милиона хора с увреждания живеят в институции в 25 европейски държави**. Най-много сред тях са хората с интелектуални затруднения, следвани от хората с психични разстройства. Поради големите затруднения при набирането на подробни национални данни, тази цифра трябва да се разглежда като индикатор за общия брой на хората в институции.²¹

В настоящия труд бяха разгледани международните регламенти за правото на *социална подкрепа* за хората с увреждания, защото тя може да бъде осъществена чрез разширяване на възможностите за ползване на различни видове *социални услуги, предоставяни в общността*. Налице е връзка между необходимата реформа за развитие на услугите в общността като алтернатива на институционализацията. Услугите следва да бъдат индивидуално ориентирани съобразно потребностите на хората с увреждания и да подпомагат процеса на интегриране. Потребностите и проблемите им са много различни поради многообразието в спецификата на заболяванията и/ или уврежданията и причините за увреждането.²²

5. Социални услуги в общността за хора с увреждания

Наследството от съществуващата социална система формира в определена степен развитието на социалната система днес. Много от съществуващите бариери, възпрепятстващи достъпността на средата трябва да бъдат преодолені преди социалните услуги в общността да станат алтернатива на големите резидентни институции. Барьерите са създадени от наследството на тези икономики и на социално-икономическите условия, които са резултат от прехода към пазарна икономика и загубата на предишната мрежа за социална сигурност. Дългата история според Тобис, на съществуването на големите специализирани институции в бившия Съветски съюз и до-скорошното разчитане на тях в държавите от Централна и Източна Европа създава

---

²¹ Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based care, 2012, Brussels

²² Human right – Disability – Children, towards international instruments for disability rights: the special case of disabled children, proceeding of the Conference, 2005, Council of Europe publishing, Strasbourg

голям интерес за тяхното запазване. Много хора, които са управлявали институциите, продължават да го правят и имат сила и стремеж да ги запазят, поради това, че възможностите за работа са се свили значително по време на преходния период, а работещите в институциите са силно зависими от тази работа и доход за тяхното социално съществуване. В Румъния например 70 000 човека работят в резидентни институции, които обгрижват 100 000 деца.²³

6. Модел на общественно-базирана рехабилитация за хора с увреждания

От 70-те години на миналия век общественно-базираната рехабилитация (Community-based rehabilitation programme – CBR) и важна стратегия, която отговор на нуждите на хората с увреждания, особено в развиващите се страни поради това, че те има доста ограничени ресурси. Разработено е ръководство с практическа информация за основните рехабилитационни интервенции, което да се ползва от роднините и работниците в общността. Повече от 90 страни в света продължават да прилагат общественно-базираната рехабилитация (CBR), защото тази стратегия променя фокуса от медицинските интервенции към еднопосочен поглед, създаване на стратегия за рехабилитация, изравняване на възможностите, намаляване на бедността и интегриране в общността на хора с увреждания. Обществено-базираната рехабилитация се прилага чрез комбинация на усилията на самите хора с увреждания, техните семейства, организации и общността, в която живеят, както и с участието на правителството и неправителствените организации, които предоставят услуги. *Обществено-базираната рехабилитация* е подходяща за много страни с нисък и среден доход, а неправителствени организации предоставящи услуги се явяват ресурс за асистирание и подкрепа за много хора с увреждания и техните семейства. В сърцевината на този подход е използването на наличния ресурс в семейството и общността. Много от използващите този подход обръщат повече внимание на осигуряването на информация, работа със семействата, улесняване участието на хората с увреждания в живота на общността и често е добре за работещите в общността, за социалните работници и работниците в общността да съберат заедно семейства със сходни проблеми и опит, за да го споделят.

---

²³ Tobis, D., 2000, Moving from Residential Institutions to Community-Based Social Services in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union, The World Bank, Washington

III СЪВРЕМЕННАТА ПОЛИТИКА ЗА ХОРА С УВРЕЖДАНЯ В БЪЛГАРИЯ

1. Реформата в социалната политика в България

Република България развива законодателство, осигуряващо правни гаранции за недопускане на дискриминация, за създаване на равни възможности, както и интегриране на хората с увреждания във всички области на обществения живот. Приоритет в политика, провеждана от Министерството на труда и социалната политика е защита правата и основните свободи на човека, както и утвърждаване на общоприетите стандарти, тъй като нашата страна е ратифицирала редица международно правни инструменти в областта на правата на човека, както и регламентиращи техните социални права.

През 2012 г. бе приета национална стратегия, а именно **Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020**. Въпреки постигнатия напредък през последните години, все още съществуват редица предизвикателства в областта на бедността и социалното изключване, особено в контекста на икономическата и финансова криза.

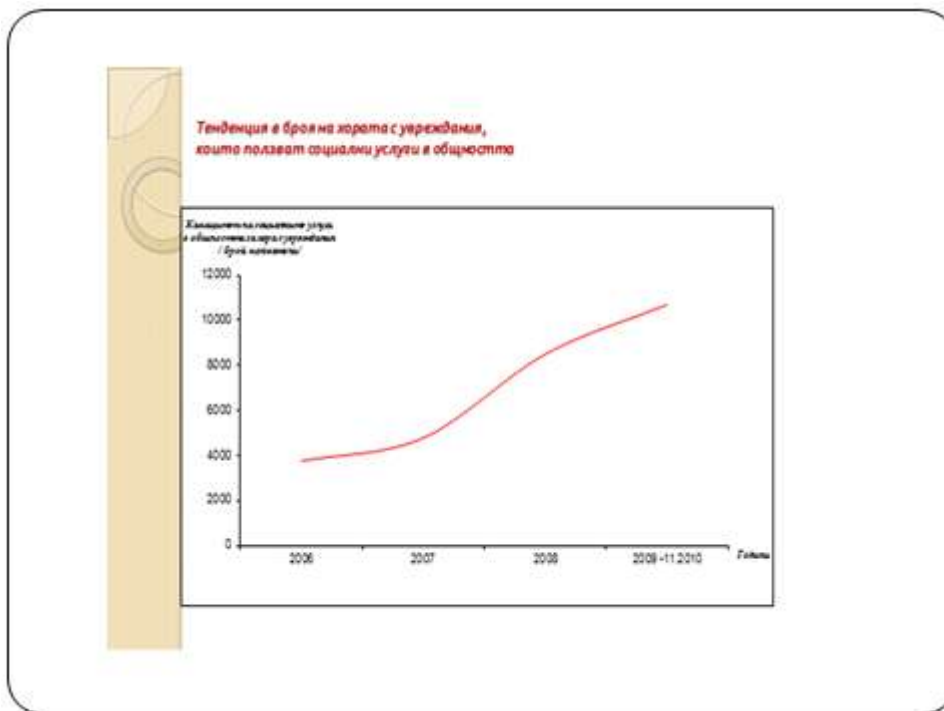
Социалните услуги

Социалните услуги са един от стълбовете в политиката, който има отношение към ефективното социално включване и участие в живота на обществото на уязвимите групи. В системата на социалните услуги разгърнатата мрежа от услуги в общността и доставчици в цялата страна има важна роля за осигуряване на по-добър достъп до качествени грижи за българските граждани.

Въпреки, че през 2011 година значително е увеличен броя на социалните услуги в общността за възрастни хора с увреждания, все още услугите не покриват цялата страна равномерно, поради което се пристъпва към въвеждане на нов подход в развитието на социалните услуги чрез планиране разкриването, закриването, промяната на капацитета и предоставянето им на общинско и областно ниво на базата на анализ на потребностите. Отчетен е фактът, че увеличаване броя на социалните услуги в общността през последните няколко години показва необходимост от покритие на мрежа от социални услуги в общността в съответствие с реалните нужди на местните общности. В тази връзка бяха регламентирани задълженията на областните управители и на общинските съвети за приемане на стратегии за развитието на социалните услуги в общността на регионално и общинско ниво.

Графика 5

Тенденция в промяна на броя на възрастните хора с увреждания, които ползват социални услуги в общността в България от началото на реформата до края на 2010 г. по данни на Агенцията за социална подпомагане.

База: Данни от Агенцията за социално подпомагане. (N=реален брой)

През изминалите години бе насочено вниманието към въвеждане на мерки, с които да бъде стимулирана инициативността и създаване на условия за максимална гъвкавост на икономически по-изгодни, финансово обосновани и по-достъпни социални услуги. В тази връзка бяха регламентирани функциите на Агенцията за социално подпомагане и нейните териториални структури в процеса на планиране и развиване на социални услуги. Освен координиращи функции на централно ниво, териториалните структури са водещ партньор при разработването на съответните стратегии и планове на областно и общинско ниво. За гарантиране на максимална прозрачност на общинската политика, свързана с развиването на социалните услуги с регламенти в нормативната уредба се създадени условия за участие на гражданското общество чрез създаването на обществени съвети.

2. Социални права за хора с увреждания в България

България е една от държавите от Централна и Източна Европа, които пристъпват към ратификация на *Европейската социална харта/ревизирана* без да са подготвени достатъчно условия в законодателната система, като самата ратификация дава тласък за законодателни промени. Хартата е международен акт с най-широк кръг социални права, тъй като интегрира правата, съдържащи се в редица други международни документи като Международния пакт за икономически, социални и културни права на ООН, Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи, Европейският кодекс за социално осигуряване, Хартата на Европейската общност за фундаменталните права на работниците и др. Може да се твърди, че по-голямата част от ратифицираните от България текстове на Хартата, са адекватно интегрирани във вътрешното ни законодателство и се прилагат посредством разпоредбите на закони и подзаконовни нормативни актове.

Антидискриминационна насоченост на социалната работа с хора с увреждания в България

От началото на 90-те години на XX век практиката, теорията и образованието в областта на социалната работа в България са в процес на интензивно развитие, формиране на специфичен национален профил и привеждане в съответствие с европейските и международните стандарти и постижения.²⁴ Антидискриминационната и антипотискащата социална работа, доколкото е възможно да се говори за наличието на такива теоретико-приложни конструкции у нас, се интерпретират преди всичко като съобразяване на професионалната дейност със законовите изисквания, нормативните предписания и ценностните етични позиции за недискриминиране.

3. Процес на деинституционализация в България

Промяната в социалната политика в България се осъществява в продължение вече на около 20 години. Тя премина през различни етапи на преосмисляне и концептуализиране на целите на социалното подпомагане, условията и начините за неговото осъществяване и отговорностите на субектите в прекия процес на предоставяне на социални помощи и социални услуги. В. Божилова прави анализ на процеса на предоставяне на социални услуги и по-конкретно качеството на

---

²⁴Нунев, С., 2009, Антидискриминационна и антипотискаща социална работа, Съвременна теория и практика, София: Парадигма

предоставяните услуги – неговата връзка с процесите на реформиране на системата за социална политика и наличието или отсъствието на система за оценка на качеството.²⁵

Децентрализацията в областта на социалната политика и социалните услуги е част от политиката по децентрализация на национално равнище. С Решение № 424 на Министерския съвет от 5 юни 2006 г. е приета Стратегия за децентрализация и Програма за изпълнение на Стратегията за децентрализация в периода 2006–2009 г. Съгласно Стратегията „децентрализацията е средство за осъществяване на важни обществени цели – по-добри услуги на гражданите, по-ефективно използване на ресурсите, по-високо качество на живота.“

5. Социални услуги в общността за хора с увреждания в България

До промените в социалното законодателство системата за предоставяне на социални услуги в България бе силно централизирана с акцент върху ролята на институционалните грижи, като държавата и общините бяха основните доставчици на социални услуги. Затова и основен приоритет на реформата се оказва децентрализацията на предлагането на социални услуги. В разработена от НПО сектора *Концепция за насърчаване на децентрализацията на социалните услуги* се откроява заключението, че съществуващата в нашата страна правна рамка изпреварва практиката. “Добрите практики” са по-скоро изключение, отколкото правило, а като цяло предлагането на социални услуги е недостатъчно и в много случаи спорадично и некачествено, което в крайна сметка поддържа състоянието на изключеност на групите потребители, които очакват (и следва да бъдат) социално включени.²⁶

Реформата в областта на социалните услуги в България, стартира през 2003 г. с промяната на законодателството и въвеждането на държавни стандарти за издръжка и численост на персонала за специализираните институции и социалните услуги в общността. Това доведе до подобряване качеството на предоставяните социални услуги. С тази мярка започна нов етап в развитието на системата за социални услуги. Единните стандарти създават не само формална възможност за широкото навлизане на неправителствените организации и търговските дружества в този сектор и за ефективно разходване на средствата за развитието на социалните услуги. По този начин са

---

²⁵ Божилова, В., 2010, Оценка на актуалното състояние на предоставянето на социални услуги в България, Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски”, Факултет по педагогика, книга Социални дейности, т. 103

²⁶ Концепция за насърчаване на децентрализацията на социалните услуги, <http://www.bcnl.org/social/page.php?P=6>

осигурени необходимите условия за проявяване на по-голяма гъвкавост, повишаване качеството на предоставяните услуги и заплащането на работещите в тази сфера.

Предоставянето на по-добри и по-ефективни социални услуги, съответстващи най-пълно на потребностите на хората, е не само **визия** за развитието на този сектор, но и основополагащ принцип в развитието и усъвършенстването на цялата система за социално подпомагане.

Децентрализирано управление има за цел задоволяване на местните потребности и възможност за възлагане на управлението. Планиране на разкриването, закриването, промяната на капацитета и предоставянето на услуги на общинско и областно ниво става на базата на анализ на потребностите от социални услуги. Във връзка с прилагането на новия подход за **планиране** се регламентирани задълженията на областния управител и на общинския съвет за приемане на *стратегии за развитието на социалните услуги на регионално и на общинско ниво*. Общинските съвети приемат и годишни планове за развитието на социалните услуги на общинско ниво.

Основните дейности в социалните услуги са съобразени с изпълнение на *стандартите и критериите* за тяхното предоставяне, регламентирани в Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане (ППЗСП) и са насочени към подпомагане и разширяване възможностите на настанените лица да водят самостоятелен начин на живот.

В националното законодателство е посочено, че предоставяните услуги са основани на социална работа, при прилагане на индивидуален подход и са съобразени с конкретните потребности на всяко настанено лице. Целта е задоволяване на ежедневните потребности на потребителите, създаване на условия за социални контакти и възможности възрастните хора да се чувстват неразделна част от обществото, условия за подкрепа за хората с увреждания и пенсионерите, напуснали активния живот, да *преодолеят психологическата бариера, която ги кара да се чувстват ненужни и да им осигури условия за взаимопомощ*.

IV ИЗСЛЕДВАНЕ НА МОДЕЛА НА СОЦИАЛНА РАБОТА В БЪЛГАРИЯ ПРИ РЕДОСТАВЯНЕТО НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ В ОБЩНОСТТА ЗА ХОРА С УВРЕЖДЕНИЯ

В продължение на повече от едно десетилетие нашата държава поставя социалните услуги в центъра на националната социална политика чрез активна социална политика и съответната нормативна база. Това е така, защото в България вече успешно се прилагат принципите на европейския социален модел и в частност на социалната солидарност посредством гарантиране правото на достоен труд, пълноценна социална реализация и развитие, както и на адекватна социална закрила за всеки български гражданин.

У нас проблемът за ролята на социалните услуги, които са базирани в общността за интегрирането на хората с увреждания не е достатъчно проучен. Ето защо в емпиричната част на настоящия труд вниманието е насочено към изследване на конкретните проявления на европейската и национална политика. Настоящото емпирично проучване не претендира за изчерпателност по отношение на различните подходи, модели, нормативни рамки и голямото разнообразие от възможности за социално интегриране на европейско и национално ниво.

Цел и задачи на емпиричното изследване

Основната цел на емпиричното изследване е проучване на обхвата и основните качествени характеристики на социалните услуги в общността за хора с увреждания у нас. Изследването има илюстративен характер и има следните задачи:

- проучване на достъпността на социалните услуги в общността за хората с увреждания в България и мястото им в процеса на интеграция;
- проучване на актуалното състояние на социалната работа в социални услуги, базирани в общността в нашата страна;
- проучване на подходи и модели на финансиране на социалните услуги в общността за хора с увреждания;
- проучване степента на информираност на социалните работници и хора с увреждания/ техни близки относно същността на социалния модел, базиран на правата на човека;

- проучване възможностите на различните социални услуги за задоволяване на индивидуалните потребности на хората с увреждания и ролята им за тяхната социална интеграция;

- проучване степента на удовлетвореност на хората с увреждания/ техни близки от социалните услуги в общността, които се предоставят в тяхната община;

- формулиране на изводи и препоръки от анкетното проучване.

Водещи критерии в избора на анкетирани социални работници, работещи във функциониращи социални услуги в общността за хора с увреждания и хора с увреждания, бяха законовите изисквания към социалните услуги. Според Закона за социално подпомагане Агенцията за социално подпомагане се занимава с разрешаване откриването, закриването, промяната на вида и капацитета на социални услуги, когато са делегирани от държавата дейности. В тази връзка Агенцията регистрира всички лица, които извършват социални услуги, при условия и по ред, определени с Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане. Следва да отбележим, че социални услуги се извършват от:

- държавата;

- общините;

- български физически лица, регистрирани по Търговския закон, и юридически лица;

- физически лица, извършващи търговска дейност, и юридически лица, възникнали съгласно законодателството на друга държава - членка на Европейския съюз, или на друга държава от Европейското икономическо пространство.

Всички тези лица могат да предоставят социални услуги само след вписване в регистъра към Агенцията за социално подпомагане. Поради това бяха взети официални данни на всички регистрирани и функциониращи социални услуги в общността, от които бяха селектирани само услугите за възрастни хора с увреждания.²⁷

Друг източник на информация за социалните услуги е изданието от Агенцията за социално подпомагане *Каталог на действащите социални услуги в България*, който е изготвен по Проект „Развитие на системата за планиране и предоставяне на социални услуги на регионално ниво”²⁸. В Каталога се съдържа информация за действащите към 2012 година социални услуги в нашата страна по региони, посочен е видът на

²⁷ Методология на процедурата по вписване в Регистъра на физическите лица, регистрирани по Търговския закон и но юридическите лица, желаещи да предоставят социални услуги, 2004, Агенция за социално подпомагане

²⁸ Каталог на действащите социални услуги в България, 2012, Агенция за социално подпомагане

социалната услуга, координати за контакт, целевата група, наименование на доставчика на услугата, както и вида на финансиране (делегирана от държавата дейност, общински бюджет, проекти, дарения, субсидия от държавния бюджет или частно финансиране). Използвайки тези източници са подбрани услуги в общността, които са предназначени за възрастни с увреждания и са изпратени анкетни карти на голяма част от тях.

Резултати от емпиричното изследване

От общият брой 700 социални услуги в общността около 200 са предназначени за хора с увреждания. От тези 200 социални услуги в общността са обхванати представители на две трети от тези услуги в изследването. Това ни дава основание да твърдим, че е осъществено мащабно проучване на мнението на социалните работници от услугите в общността за хора с увреждания. Необходимо е да уточним, че според държавните стандарти за издръжка във всяка социална услуга има по един социален работник, в някои назначения ръководител на услугата също е социален работник и в много редки случаи е назначен втори социален работник.

Таблица 5 от дисертационния труд

Степен на познаване на правата на хората с увреждания, които ползват социални услуги в общността (в % по редове)

	Социални работници и/ или др. специалисти	Хора с увреждания
Напълно	24 %	7 %
В голяма степен	57 %	32 %
В средна степен	13 %	36 %
В малака степен	4 %	17 %
Не съм запознат/а	2 %	8 %
Друго, моля посочете	0	0

База: социални работници (N=92), хора с увреждания (N=130)

Относно познаване правата на хората с увреждания повече от половината от социалните работници посочват, че ги познават в голяма степен, а само 2 % казват, че не ги познават. При хората с увреждания ситуацията е по-различна, защото малко повече от една трета познават правата си в средна степен, а само 7 % ги познават напълно. Резултатите от социалните работници сочат, че те са добре запознати с правата на хората с увреждания, но остава съмнението, че хората с увреждания не са

добре информирани. В тази връзка следва да бъде обърнато повече внимание на нуждата от разясняване на правата им.

Таблица 6 от дисертационния труд

Степен на необходимост от разясняване на правата на хората с увреждания (в % по редове)

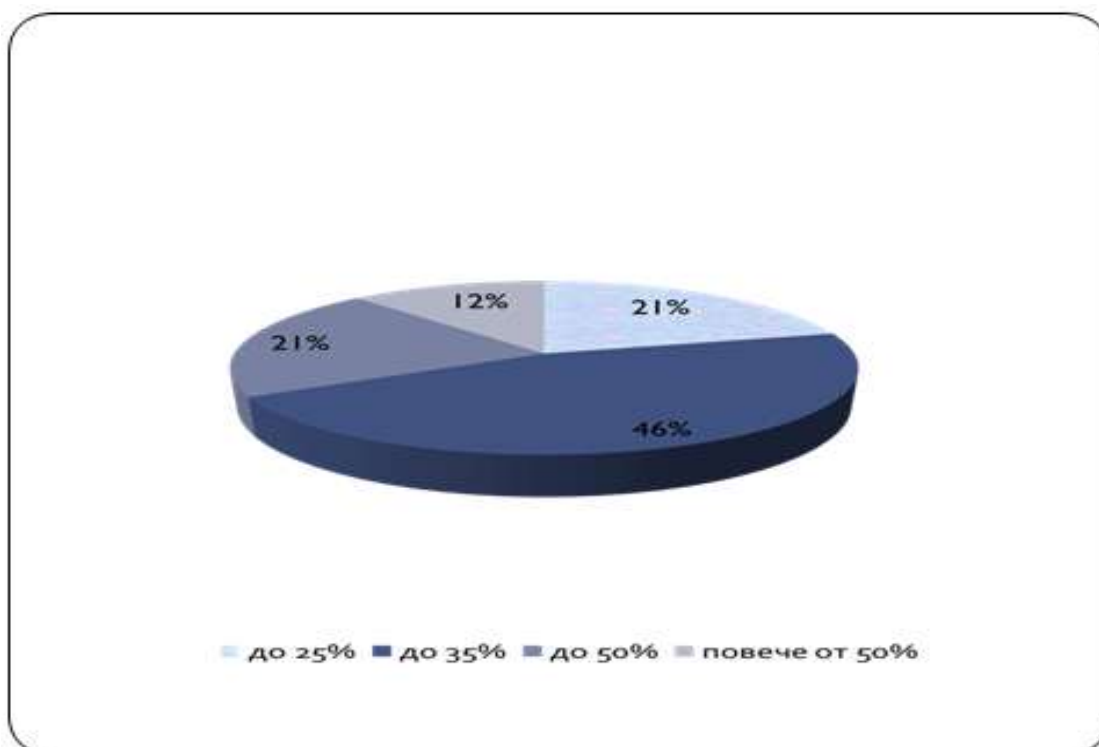
	Социални работници и/ или др. специалисти	Хора с увреждания
Напълно	57 %	58 %
В голяма степен	37 %	28 %
В средна степен	2 %	9 %
В малака степен	1 %	2 %
Не се нуждаят	3 %	2 %
Друго, моля посочете	0	1 %

База: социални работници (N=92), хора с увреждания (N=130)

Налице е връзка на горепосочения въпрос с предходния, която подчертава важността на правата на хората с увреждания и тяхното разясняване и от двете целеви групи. Само 2-3 % посочват, че няма нужда от разясняване на правата на хората с увреждания. И двете групи анкетирани лица твърдят, че е напълно необходимо да бъдат разяснявани правата на хората с увреждания на потребителите на социални услуги в общността. Зачитането на правата на човека изисква добра информираност по отношение на правата и начина, по който могат да бъдат упражнявани. Както бе посочено в частта за социалните права в настоящата дисертация непознаването на едно право, създава условия за неговото negliжиране и/ или нарушаване, а това от своя страна води до нарушаване на други права, по принципа на „скачените съдове“.

Графика 11 от дисертационния труд

Относителен дял на хората с увреждания, които реално получават социални услуги, базирани в общността в нашата страна (в %, база N=92)

Този въпрос бе зададен само на социалните работници, защото се предполага, че те имат повече информация и по-широк поглед на цялостната картина. Около 50 % от отговорите сочат, че хората с увреждания, ползващи социални услуги в общността в страната са около една трета, което е много малко. Това показва, че все още трябва да бъдат създадени повече по брой и вид услуги в общността. Явно е, че нашата страна трябва да измине дълг път за да отговори на нуждите на хората с увреждания на територията на цялата страна. Въпреки, че се търси разнообразие в предоставяните социални услуги за хората с различни видове увреждания и се въведоха изисквания за областно и общинско планиране, то все още не са покрити цялостно нуждите на хората равномерно на територията на цялата страна. Често се съсредоточават услуги в районите, в които има големи специализирани институции и които са попаднали под „прицел“ за закриване или реформиране във връзка с процеса на деинституционализация. Следва да отбележим, че този процес започва от групата на децата в риска, а децата с увреждания са само една част от тази група. Данните показват, че процесът на деинституционализация за възрастните хора с увреждания изостава във времето като към момента имаме само визия и стратегия за дългосрочна грижа, които са само пожелания и все още не е изготвен механизъм за тяхното прилагане на практика.

Фактът, че според социалните работници, които работят в социални услуги в общността за хора с увреждания, само една трета от хората с увреждания ползват услуги в общността показва, че вероятно липсва информация за такива услуги, или че услугите поемат други целеви групи, а хората с увреждания са в ограничен обхват.

Таблица 11 от дисертационния труд

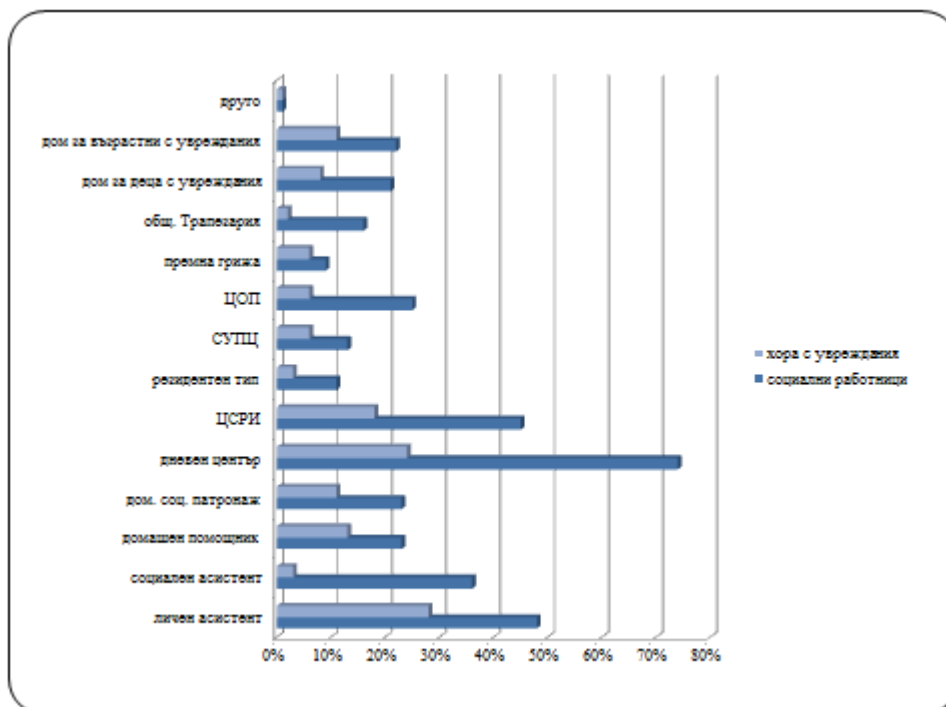
Степен на значимост на социалните услуги в общността за хората с увреждания за тяхната интеграцията (в % по редове)

	Социални работници и/ или др. специалисти	Хора с увреждания
Личен асистент	48 %	28 %
Социален асистент	36 %	3 %
Домашен помощник	23 %	13 %
Домашен социален патронаж	23 %	11 %
Дневен център	74 %	24 %
Център за социална рехабилитация и интеграция	45 %	18 %
Резидентен тип – преходно, защитено, наблюдавано жилище, приют	11 %	3 %
Социално-учебно професионален център	13 %	6 %
Център за обществена подкрепа	25 %	6 %
Приемна грижа	9 %	6 %
Обществена трапезария	16 %	2 %
Дома за деца с увреждания	21 %	8 %
Дом за възрастни с увреждания	22 %	11 %
Друго, моля посочете	1 %	1 %

База: социални работници (N=92), хора с увреждания (N=130)

Графика 12 от дисертационния труд

Степен на значимост на социалните услуги в общността за хората с увреждания за тяхната интеграцията (в %)

База: социални работници (N=92), хора с увреждания (N=130)

От получените данни от страна на социалните работници доверието към социалните услуги е по-високо, отколкото това на самите хора с увреждания. Имайки пред вид естеството на въпроса в отговорите са посочени повече от една опция. Открояват се услугите „дневен център” и „личен асистент”, които получават подкрепа в най-висока степен от анкетираните. Социалните работници акцентират рат на „дневния център” и на „центъра за социална рехабилитация и интеграция”, докато хората с увреждания поставят на първо място „личния асистент”. Най-малка подкрепа получават услугите от резидентент тип (преходно, защитено, наблюдавано жилище, приют) и обществените трапезарии. Ниското доверие към обществените трапезарии е разбираемо, защото те не са насочени директно към хората с увреждания са свързани със задоволяване на нуждата от топла и питателна храна за всички крайно бедни хора. Услугите от резидентент тип са сравнително нови за нашата страна и вероятно все още не са добре познати като услуга и като резултат в полза на интеграцията на хората с различни видове увреждания.

Таблица 12 от дисертационния труд

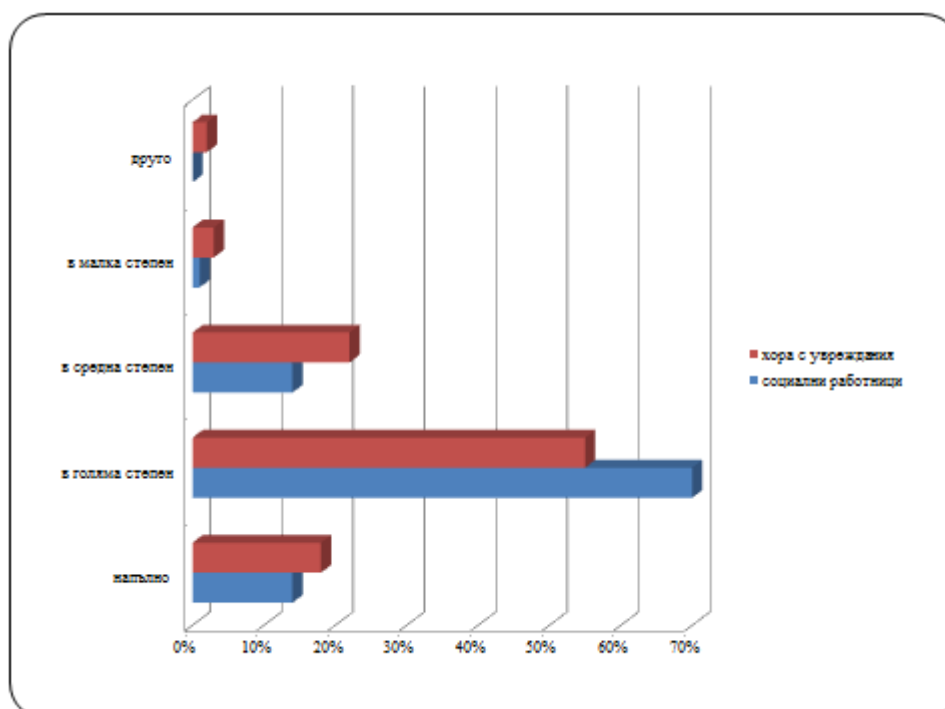
Степен на одобрение на социалната услуга „дневен център” според социалните работници и хората с увреждания (в % по редове)

	Социални работници и/ или др. специалисти	Хора с увреждания
Напълно	14 %	18 %
В голяма степен	70 %	55 %
В средна степен	14 %	22 %
В малака степен	1 %	3 %
Друго, моля посочете	0	2 %

База: социални работници (N=92), хора с увреждания (N=130)

Графика 13 от дисертационния труд

Степен на одобрение на социалната услуга „дневен център” според социалните работници и хората с увреждания (в % по редове)

Мнението и на двете групи, които са анкетирани е сходно по отношение ролята на дневния център за интегрирането на хората с увреждания. Може да бъде направена връзка с отговорите на предходния въпрос относно ползата на дневния център като социална услуга в общността за семействата на хора с увреждания. Резултатите показват категорично, че дневният център като социална услуга в общността играе

значителна роля, осигурявайки подкрепа на семействата и на самите лица с увреждания за тяхното интегриране и живот в общността.

Таблица 15 от дисертационния труд

Степен на необходимост от познаване на особеностите/ спецификите на различните видове увреждания от социалните работници (в % по редове)

	Социални работници и/ или др. специалисти	Хора с увреждания
В голяма степен	45 %	93 %
В средна степен	46 %	5 %
В малака степен	5 %	2 %
Друго, моля посочете	1 %	0

База: социални работници (N=92), хора с уреждания (N=130)

Хората с увреждания са много разнородна група, а за работа с тях е важно да се познават добре спецификите им. Хората с увреждания като обект на социална работа и различни интервенции смятат, че социалните работници трябва да познават добре спецификите на хората с различните видове увреждания.

Интересни са резултатите от отговорите на социалните работници, които изразяват мнение, че познават спецификите на различните видове увреждания, но в същото време една трета от тях посочват, че се нуждаят от повече информация и квалификация в тази насока. 18 % от социалните работници посочват едновременно с добро познаване на спецификите и нужда от допълнителна информация и квалификация. Това означава, че в подготовката на социалните работници би следвало да бъде застъпена в по-голяма степен проблематиката на хората с различни видове увреждания. Друг аргумент за това е, че именно хората с увреждания са потребителите на по-голяма част от съществуващите социални услуги.

Таблица 16 от дисертационния труд

Степен на познаване на методите и формите на комуникация с хора с различни видове увреждания (в % по редове)

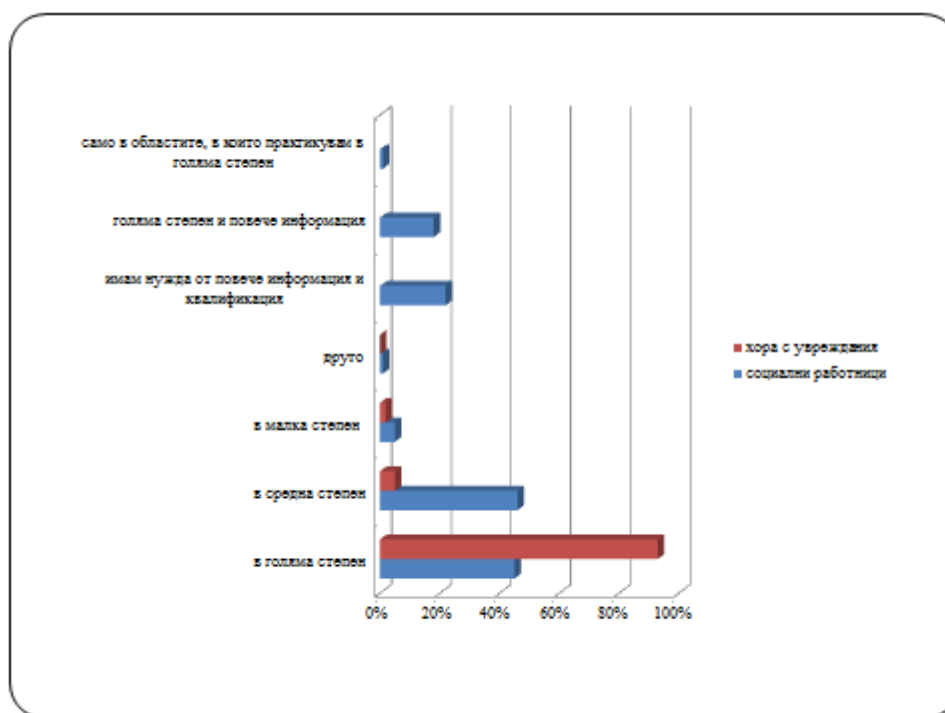
	Социални работници и/ или др. специалисти	Хора с увреждания
В голяма степен	61 %	96 %
В средна степен	18 %	3 %

В малака степен	1 %	1 %
Друго, моля посочете	20 %	0

База: социални работници (N=92), хора с увреждания(N=130)

Графика 14 от дисертационния труд

Степен на необходимост от познаване на особеностите/ спецификите на различните видове увреждания от социалните работници в %

База: социални работници (N=92), хора с увреждания (N=130)

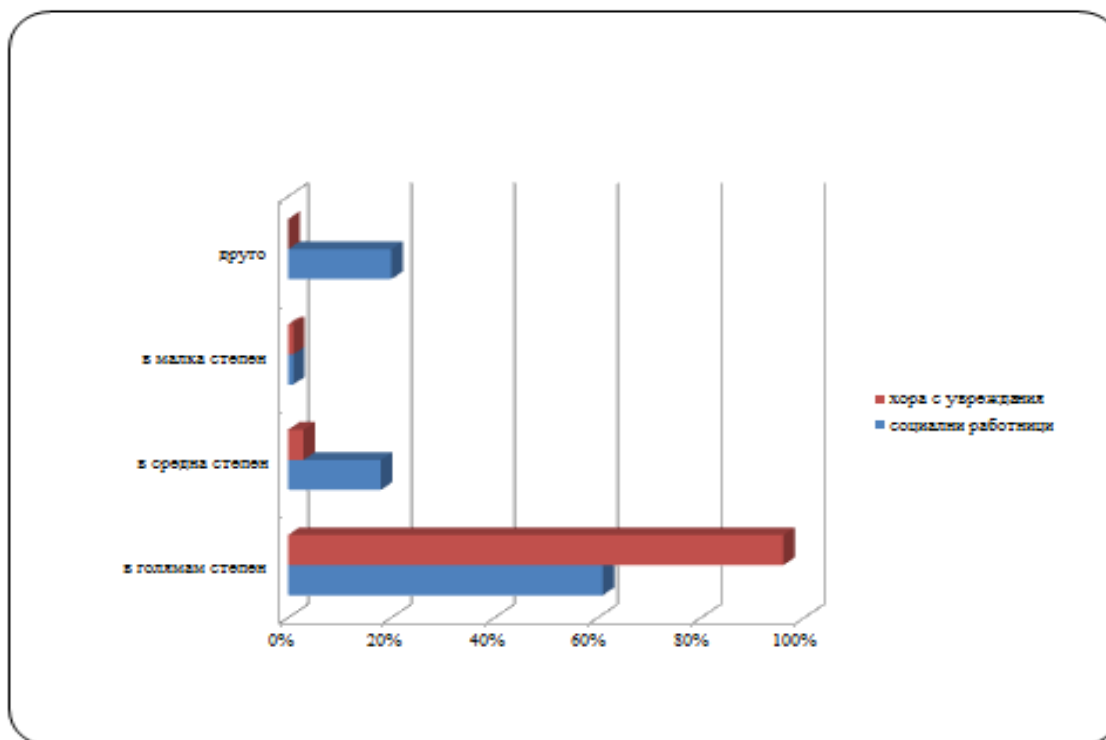
Отново виждаме много категоричен отговор от страна на хората с увреждания за това, че социалните работници трябва да познават добре начина на комуникация с хората с различни видове увреждания. Това е така, защото общуването/ комуникацията е изключително важно в процеса на социална работа с тях. За да разбере в какво се изразява проблема на лицето социалният работник трябва да осъществи контакт с него, да предаде информация и да получи информация. Това няма как да стане, ако не знае, че с лицата със зрителни проблеми трябва да използва звукови/ аудио източници на информация, за глухи – жестов език или писмена реч, за хората с интелектуални затруднения – лесна за четене и разбиране версия на текста, пиктограми, картинки и др. Анкетираните социални работници посочват, че са добре запознати със спецификите за общуване и комуникация с хората с различни видове увреждания, но от страна на едва малко повече от половината. В графата „друго“ са дадени 20 % от отговорите, което

показва неувереност от страна на социалните работници, че познават добре тези специфики, а комуникацията е ключов фактор за решаване на проблемите на лицата и техните семейства.

Графика 15 от дисертационния труд

Степен на познаване на методите и формите на комуникация с хора с различни видове увреждания (в %)

ИЗВОДИ

Предоставянето на социални услуги в общността играе съществена роля за реализиране правото на достоен живот на хората с увреждания, които се нуждаят от специална подкрепа. За да бъде реализирано това на практика е необходимо да се зачитат нуждите и желанията на самите хора с увреждания, които са потребители на услугите.

Необходимо е да се положат още много усилия в подобряване ефективността на децентрализирано планиране на социалните услуги в общността, защото хората с увреждания отбелязват като затруднение липсата на места в съществуващите услуги, както и липсата на подходящи услуги в населеното място.

Социалните услуги в общността за хора с увреждания изискват нужната ресурсна осигуреност с квалифициран персонал и специалисти, както и финансова обезпеченост.

Въпросът за спазване принципа на информирана съгласие при осъществяването на каквато и да било интервенция все още се negliжира, но това е важна предпоставка за зачитане правата на човека и гарантиране на достоен живот на хората с увреждания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Хората с увреждания са хетерогенна и постоянно разрастваща се социална група, силно нуждаеща се от подкрепата, която социалната работа може да й предостави. „Увреждането е част от човешките състояния” се отбелязва в последния публикуван доклад на Световната здравна организация през 2011 г. „Увреждането е комплексно, динамично, мултидименсно оспорвано явление” (с.3). Почти всеки човек временно или постоянно е имал нарушение в някакъв етап от живота си, а тези които доживяват до старини срещат нарастващи затруднения във своето функциониране”. Ето защо всяка епоха е изправена пред моралния и политически въпрос как по най-добрия начин да интегрира хората с увреждания и да им осигури подкрепа. Налице е и тенденция за промяна на парадигмата в социалната политика и преминаването от медицинския към социалния модел и към зачитане правата на хората с увреждания.

През XX век Европа бе изградена на основата на социалните права, което бележи нейното развитие и я отделя от останалата част на света. Европейският модел на социални права е създаден, за да осигури социална кохезия и солидарност, а достъпността на социалните права се явява ключов фактор в подобряване капацитета за справяне с проблемите. Европейският модел на социални права е подложен на голям натиск в резултат на икономическото развитие на континента и редица други фактори. В тази връзка следва да бъде отбелязана взаимната зависимост между социалните права. Липсата на достъп до едно от социалните права, под влияние на ефекта на скачениите съдове, е причина хората да бъдат затруднени да упражняват някои от другите социални права.

Достъпността от своя страна, създава условия за защита на личното достойнство и всяко лице с увреждане следва да намери подкрепа на своите нужди, за да упражни своите основни права. Практическото прилагане на достъпа до социални права в

обществата се основава на универсалното гражданство и зачитане на достойнството, т.е. всеки да има законово право и неговата основна идентичност да бъде разпозната.

Социалната работа играе съществена роля в процеса на интегриране на хората с увреждания чрез предоставянето на подкрепа чрез социална работа, в частност чрез социални услуги в общността, които допринасят за реализиране на техния пълноценен начин на живот сред останалите хора. Хората с увреждания все още преобладаващо се намират в сегрегирани ситуации често дори и в своите собствени домове, в големите специализирани институции, пансионни или психиатрични клиники. На практика можем на този етап да говорим за нуждата от тяхното интегриране. В някои международни и национални стратегически документи се използва изразът социално включване, но на този етап това е само насока на политиката и добро пожелание в нашата страна.

Изследователи в редица страни на Европейския съюз продължават да работят целенасочено за реализиране правото на независим живот и поставяне на този проблем сред приоритетите, защото обществени проучвания показват, че още не е напълно преодолян институционалният модел на грижа и настаняването на хора с увреждания в специализирани институции продължава. Извън мерките, които имат за цел преодоляване на институционализацията, преобладава мнението, че е необходимо разширяване обхвата на предоставяните социални услуги, базирани в общността, както и използване възможностите на съвременните помощни технологии, които допринасят за достъпността.

Важна стъпка в създаването на гаранции за достоен и самостоятелен живот е реализиране на процеса на деинституционализация, който все още в цяла Европа е от изключителна важност, а с особено голяма сила този въпрос засяга и нашата страна. По данни от последното мащабно проучване, финансирано от Европейската комисия е видно, че близо 1,2 милиона хора с увреждания живеят в институции в 25 европейски държави.

С влизането в сила на Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН се поставя акцент върху правата на хората с увреждания, защото до този момент те биват често забравяни. Освен това, Конвенцията утвърждава принципа в политиката за хора с увреждания *„Нищо за хората с увреждания, без хората с увреждания“*. Поради това в днешно време се отчита важността на доброто сътрудничество между представителите на държавните институции и неправителствения сектор, както и местната власт в гарантиране на равнопоставеност и осигуряване на равни възможности на хората с увреждания във всички области на обществения живот.

Според Комисаря за правата на човека на Съвета на Европа Томас Хамамберг, повече от 80 милиона са лицата с увреждания в Европа, а техните права са разпознати в редица международни договори за правата на човека, както например и в Конвенцията за правата на лицата с увреждания на ООН. За съжаление те все още са далеч от реалността, защото прехода от говорене към прилагане се случва много бавно и изисква промяна в отношението, а именно извършване на подход от дарителство към действия основани на правата на човека. Все пак промяна има и тя се дължи на натиска, който упражняват движението на хората с увреждания и други граждански групи.

Националното законодателство и обществената политика според Дейвид Тобис, не трябва да акцентуват ограничаване използването на институциите. Необходимо е подобряване на грижата в тях; създаване на алтернативни начини за подкрепа на уязвимите групи; осигуряване на качествени и специализирани услуги; осигуряване на устойчивост чрез дългосрочно финансиране; елиминирание на финансовите инициативи за използване на институциите; а периодичното оценяване е централен компонент на националната мрежа за социална сигурност.

Създаването на алтернативни социални услуги изисква първоначални инвестиции в капитал, персонал, обучение и някои други ресурси. Новите услуги увеличават броя на индивидите, получаващи подкрепа за живот в общността. В процеса на създаване на социални услуги в общността има два риска – първо да не се допуска закриване на институциите без да са налични социалните услуги в общността, втория - е създаване на неадекватни социални услуги.

В продължение на повече от едно десетилетие нашата държава поставя социалните услуги в центъра на националната социална политика чрез активна социална политика и съответната нормативна база. В България вече успешно се прилагат принципите на европейския социален модел и в частност на социалната солидарност посредством гарантиране правото на достоен труд, пълноценна социална реализация и развитие, както и на адекватна социална закрила за всеки български гражданин.

У нас проблемът за ролята на социалните услуги, които са базирани в общността за интегрирането на хората с увреждания не е достатъчно проучен. В тази връзка бе извършено емпирично изследване, чиито резултати сочат, че все още в нашата страна не са ясни отговорностите на организациите за социална работа и наследството от централизираната система не е преодоляно. От друга страна липсват достатъчно механизми за насърчаване на публично-частното партньорство в предоставянето на

социални услуги в общността за хора с увреждания, както и развиване на социално предприемачество. Държавата разписва в различни стратегически документи нуждата от повече гъвкавост и разнообразие в предоставяните социални услуги в общността за хора с увреждания, но липсата на достатъчно финансов ресурс ограничава възможностите за участие на неправителствените организации в този процес. Необходимо е също така да се залага на качеството и ефективността на услугите, което прозрачност и коректно отчитане на начина, по който се усвояват средствата.

Предоставянето на социални услуги в общността за хора с увреждания дава възможност за реализиране правото на живот в общността, в рамките на близкото обкръжение. Това е едно от основните права на хората с увреждания и създава основа за упражняване и на редица други основни права, които произтичат от международните стандарти утвърдени в системата на Съвета на Европа и на Организацията на Обединените нации, казва Комисарят по правата на човека на Съвета на Европа в своя доклад „Правото на хората с увреждания да живеят независимо и да бъдат включени в общността”, който е публикуван през 2012 г. Стандартите за живот в общността са разписани в член 19 от Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН. В него са дадени насоки за това какво се включва в концепцията на независим живот и какво означава да бъдеш включен в общността. Разпоредите на горепосочения член 19 въвежда една положителна философия, имаща за цел да даде възможност на хората с увреждания да изживеят своя собствен живот в неговата цялост в обществото. Основната отговорност за правилното реализиране на това право на практика си остава на държавата, която има за задача да планира и насочване на ресурсите в социалната политика, търсейки прозрачност на финансирането и ефективност на предоставяната подкрепа.

Цялостното теоретико-емпирично проучване представя развитието на социалната работа за хора с увреждания в исторически и съвременен контекст и илюстрира съвременното състояние (предимства и предизвикателства) на социалните услуги в общността за хора с увреждания, което е оригинален авторски принос.

Резултатите от проучването могат да се определят като отправна точка за повишаване ефективността на съвременните социални услуги за хора с увреждания по отношение на:

1. Обхвата на услугите, тъй като от резултатите е видно, че около 30 % от хората с увреждания ползват социални услуги в общността, т.е. получават подкрепа за пълноценно участие в живота на общността и интеграцията им;

2. Подготовка и квалификация на социалните работници в сферата на социалните услуги в общността за хора с увреждания по отношение на оптимизиране на системата на подготовка и квалификация;
3. Подобряване на системата на планиране и финансиране на социалните услуги в общността и реализирането на услугите от долу на горе, от общинско към областно и централно ниво.

III. СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Обобщено могат да се изведат и основните приносни моменти на дисертационния труд, а именно:

1. Осъществено е оригинално теоретико-емпирично проучване на политиките, правната рамка и практически аспекти на социалната работа за хора с увреждания в европейски и национален мащаб.
2. Изследвани са значими аспекти на основанията на съвременната антидискриминационна и антипотискаща социална политика и социална работа.

А. За първи път у нас е извършено проучване и е защитена в теоретико-емпиричен план алтернативната на институционалната грижа – социалните услуги в общността за хора с увреждания.

Б. Проучена е степента на удовлетвореност на социалните работници, както и мнението на хората с увреждания по отношение ефективността на съществуващите социални услуги в общността в България.

В. Открити са предимствата и ограниченията на съществуващата схема за социални услуги, както и резултатите от процеса на деинституционализация в България.

3. За първи път у нас е осъществено мащабно емпирично проучване на социалните услуги за хора с увреждания в общността.

Дисертационното изследване естествено провокира и множество нови въпроси, на които заслужава да бъде търсен и намерен адекватен отговор в обозримо бъдеще и по-конкретно:

А. Какви са реалните възможности за диверсификация на социалните услуги в общността в отделните региони на България?

Б. Какви са възможностите за социално предприемачество в отделните региони на България по посока на социалните услуги в общността? и др.

IV. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. Студии:

1. 2015, Актуално състояние на ресурсната осигуреност на социалните услуги, базирани в общността за хора с увреждания в България (предадена за публикуване в електронното списание по социална работа на СУ „Св. Климент Охридски“)

II. Статии:

1. 2009, Европейската политика за хората с увреждания и ролята на социалната работа за тяхната интеграция, - В: Социална работа обучение и практика, София: Университетско издание „Св. Климент Охридски”

2. 2009, Социалната политика в България в областта на хората с увреждания, - В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”

3. 2011, Достъпът до социални права за хората с увреждания в Европа, Съвременният поглед на докторанта към науката, сборник с научни студии и статии, Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”, Първо издание

4. 2008, Модул 3 Равни възможности на хората с увреждания в законодателството на Европейския съюз, - В: Европейски политики на равнопоставеност и равни възможности, модулно обучение, методическо ръководство, София

5. 2014, Социалното включване като приоритетно направление на социалната политика, В: „Учебно пособие Програми за повишаване на професионалната квалификация на социални работници”, София: ЦРЧРРИ

6. 2014, Системата за социално подпомагане в Р България – социални помощи, В: „Учебно пособие Програми за повишаване на професионалната квалификация на социални работници”, София: ЦРЧРРИ

7. 2014, Методи и техники за определяне на целеви групи, подлежащи на социално подпомагане, В: „Учебно пособие Програми за повишаване на професионалната квалификация на социални работници”, София: ЦРЧРРИ

8. 2015, Актуално състояние на ресурсната осигуреност на социалните услуги, базирани в общността за хора с увреждания в България, електронно списание по Социална работа, Софийски Университет, Катедра Социална работа (дадено за публикуване).

Други:

9. Изменения и допълнения на Закона за интеграция на хората с увреждания”, публикувана в информационния бюлетин по труда на Министерството на труда и социалната политика, 2010; кн.4; Рубрика Социална интеграция на хората с увреждания, стр.52.

10. „Изменения и допълнения на Правилника за прилагане на Закона за интеграция на хората с увреждания”, публикувана в информационния Бюлетин по труда на Министерството на труда и социалната политика, 2010; кн.8; Рубрика Социална интеграция на хората с увреждания, стр.51.

11. „Новата дългосрочна европейска стратегия за хората с увреждания – резултати от проведеното проучване на общественото мнение”, публикувана в информационния Бюлетин по труда на Министерството на труда и социалната политика, 2010; кн.11; Рубрика Социална интеграция на хората с увреждания, стр.36.

12. „Новите моменти в Наредба № 2 от 2007 г. за предоставяне на помощи средства за хората с увреждания”, публикувана в информационния Бюлетин по труда на Министерството на труда и социалната политика, 2010; кн.12; Рубрика Социална интеграция на хората с увреждания, стр.18.

13. „Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания“ публикувана в информационния Бюлетин по труда на Министерството на труда и социалната политика, 2011; кн.3; Рубрика България в международния трудов ред, стр.71.

14. „Този месец говорим с ... Надежда Харизанова“ интервю за онлайн списание за сертифициране и стандартизация Certinew, година 1, брой 6, юни 2011, София.

III. Научни доклади:

1. Участие в научно-практическа конференция с международно участие, посветена на 120 години от създаването на Софийския университет, организирана от Факултета по Педагогика, проведена на 7 – 8 ноември 2008 г. с презентация на тема Социалната политика в България в Областта на хората с увреждания.

2. Участие в презентация на тема Европейската политика за хора с увреждания и ролята на социалната работа за тяхната интеграция във Втората научно-практическа

конференция по социална работа с международно участие, организирана от Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и Факултетът по педагогика (12 ноември 2010 г.).

3. Участие в Юбилейно открито заседание на Факултета по педагогика. Участие в дискуссионния форум „Партньорството в социалната работа“ във връзка с отбелязване 25 годишнината от създаването на Факултета по Педагогика.

4. Участие в докторантската конференция на темата Съвременният поглед на докторанта към науката, Югозападен университет Неофит Рилски, 2011

5. Участие с презентация на тема Ролята на обществените базираните социални услуги за интеграцията на хората с увреждания в 12-та TiSSA докторантска Конференция Променящите се общества – предизвикателство за социалната работа в Европа, която се проведе на 22 – 24 август 2014 г., в София,

ЛИТЕРАТУРА

1. Божилова, В., 2010, Оценка на актуалното състояние на предоставянето на социални услуги в България, - Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски“, Факултет по педагогика, книга Социални дейности, т. 103.
2. Бльомерс, В., 2009, От изключване към включване: една нова „социална граматика“ – един нов „социален климат“”, - В: Социална работа обучение и, София: Университетско издание „Св. Климент Охридски“.
3. Бяла Книга: ефективна подкрепа чрез социални услуги на уязвимите групи в България, стратегически документ на гражданско движение в страната, изготвен със съдействието на Институт Отворено Общество и Тръст за гражданско общество в Централна и Източна Европа.
4. Величкова-Борин, Ж., 2009, Социалната работа и предизвикателствата на неолиберализма, - В: Социална работа обучение и практика, София: Университетско издание „Св. Климент Охридски“.
5. Василев, Д., 2008, Експериментална педагогика, София: Даниела Убенова.
6. Гъркова, Б., 2010, Емпирични изследвания в образованието и социалната работа, учебно помагало, София: Изток-Запад.
7. Господинов, Б., 2009, За същността и статута на социалната работа, - В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
8. Дейвис М. Съставител (2009), Антология Социална работа, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
9. Дрейкфорд, М., 2009, Социална работа и политика, Антология Социална работа, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
10. Кри, В., 2009, Социална работа и общество, Антология Социална работа, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
11. Маркова, Г., 2009, Деинституционализация и социална политика, - В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
12. Механджийска, Г., 2008, Супервизията в социалната работа, София: Изток-Запад.

13. Механджийска, Г., 2008, Интервюирането в социалната работа, София: Изток-Запад.
14. Мустафа, З., 2011, Институционализация на социалната работа в България в условията на социална промяна, В: Научни трудове на Русенския университет - 2011, том 50, серия 6.2 <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp11/6.2/6.2-24.pdf>.
15. Нунев, С., 2009, Антидискриминационна и антипотискаща социална работа, Съвременна теория и практика, София: Парадигма.
16. Петрова-Димитрова, Н., 2013, Основи и методи на социалната работа, София: ВЕДА СЛОВЕНА – ЖГ.
17. Радев, Н., Будаева С., 2011, Социални умения, изд. Фабер.
18. Рангелова, Ем., Механджийска, Г., 2009, Методи на социална работа, Габрово: Експрес.
19. Симеонова, Р., 2011, Ръководство и култура в организациите за социална работа, София: ИБИС.
20. Симеонова, Р., 2011, Управление на социалната работа като дейност и система, София: ИБИС.
21. Симеонова, Р., 2010, Управление на качеството в организациите за социална работа (концептуален модел и резултати от проучване), - Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски”, Факултет по педагогика, книга Социални дейности, т. 103.
22. Стамболиева, М., 2009, „Видове социални услуги“ - В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”.
23. Стракова, Л., 2009, „Антидискриминационният фокус на европейската социална политика”, - В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”.
24. Тепавичаров, И., Оценяване в дейността на социалния работник, София.
25. Харизанова, Н., 2009, Европейската политика за хората с увреждания и ролята на социалната работа за тяхната интеграция, - В: Социална работа обучение и практика, София: Университетско издание „Св. Климент Охридски”.
26. Харизанова, Н., 2009, Социалната политика в България в областта на хората с увреждания, - В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”.
27. Харизанова, Н., 2011, „Достъпът до социални права за хората с увреждания в Европа, Съвременният поглед на докторанта към науката, сборник с научни студии и статии, Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”, Първо издание.
28. Харизанова, Н., 2008, Модул 3 Равни възможности на хората с увреждания в законодателството на Европейския съюз, - В: Европейски политики на равнопоставеност и равни възможности, модулно обучение, методическо ръководство, София.
29. Харизанова, Н., 2014, Социалното включване като приоритетно направление на социалната политика, В: „Учебно пособие Програми за повишаване на професионалната квалификация на социални работници”, София: ЦРЧРРИ.
30. Харизанова, Н., 2014, Системата за социално подпомагане в Р България – социални помощи, В: „Учебно пособие Програми за повишаване на професионалната квалификация на социални работници”, София: ЦРЧРРИ.
31. Харизанова, Н., 2014, Методи и техники за определяне на целеви групи, подлежащи на социално подпомагане, В: „Учебно пособие Програми за повишаване на професионалната квалификация на социални работници”, София: ЦРЧРРИ.
32. Хартата на ЕС за основните човешки права.

33. Хоу, Д., 2009, Връзката между теория и практика, Антология Социална работа, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”.
34. Чавдарова, Ал., 2012, История на социалната работа, Габрово: Екс-Прес.
35. Актуализиран стратегически план на Министерството на труда и социалната политика 2009 – 2013 г., одобрен от Министъра на труда и социалната политика през месец юли 2011 г., www.mlsp.government.bg .
36. Двегодишни планове за действие, разработени в изпълнение на европейската стратегия.
37. Директива 2000/78/ЕО.
38. Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и първия допълнителен протокол към нея.
39. Европейска стратегия за хората с увреждания 2004 – 2010 г.
40. Каталог на действащите социални услуги в България, 2012, Агенция за социално подпомагане.
41. Концепция за насърчаване на децентрализацията на социалните услуги.
42. Конституцията на Република България, обн. ДВ, бр. 56/13.07.1991, АПИС
43. Концепция за насърчаване на децентрализацията на социалните услуги, <http://www.bcnl.org/social/page.php?P=6>
44. Международен пакт за граждански и политически права.
45. Международния пакт за икономически, социални и културни права.
46. Методика на социалните услуги за хора с физически увреждания, Агенция за социално подпомагане, 2005 г.
47. Методология на процедурата по вписване в Регистъра на физическите лица, регистрирани по Търговския закон и на юридическите лица, желаещи да предоставят социални услуги, 2004, Агенция за социално подпомагане.
48. Национална стратегия за дългосрочна грижа, www.mlsp.government.bg .
49. Национална стратегия за борба с бедността и социалното изключване, www.mlsp.government.bg .
50. Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020.
51. Оценка на услугата „Асистент за независим живот”, 2009, София.
52. Препоръка Rec(2006) 5 на Комитета на министрите към страните-членки на Съвета на Европа. План за действие за подпомагане на правата и пълноправното участие в обществото на хората с увреждания: подобряване на качеството на живот на хората с увреждания в Европа 2006-2015, (Приета от Комитета на министрите на 5 април 2006 г. на 961-ва среща на заместниците на министрите), www.mlsp.government.bg .
53. Стратегия за осигуряване на равни възможности за хората с увреждания 2008 – 2015 година.
54. Стратегия за осигуряване на равни възможности за хората с увреждания 2008 – 2015 г., Актуализирана стратегия за осигуряване на равни възможности за хората с увреждания 2008 – 2015 г., www.mlsp.government.bg .
55. Тарифа за таксите за социални услуги, финансирани от републиканския бюджет, бр. 58 от 29.07.2011 г., в сила от 29.07.2011 г., www.mlsp.government.bg .
56. Правни разпоредби на Европейския съюз относно социалната закрила, 1998, Европейския комисия.
- 57.
58. Закон за социално подпомагане.
59. Правилник за прилагане на Закона за социално подпомагане.
60. Закон за интеграция на хората с увреждания.
61. Правилник за прилагане на Закона за интеграция на хората с увреждания.

Устройствен правилник на Министерството на труда и социалната политика.

Устройствен правилник на Агенцията за социално подпомагане.

Стратегически план на Министерството на труда и социалната политика. 2013 -2017 г., Утвърден със Заповед № РД 01 - 844 от 07.11.2013 г., www.mlsp.government.bg .

Методика за организиране на работата по предоставяне на социалната услуга в общността „Център за социална рехабилитация и интеграция за деца и възрастни“. – http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методика за предоставяне на социалната услуга в общността „Домашен помощник“. – http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методика за предоставяне на социалната услуга в общността „Личен асистент“. – http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методика за предоставяне на услугата в общността „Социален асистент“. – http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Защитено жилище“.– http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Наблюдавано жилище“http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методика за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Преходно жилище“, http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методика на процедурата по осъществяване на обществен контрол на системата за социално подпомагане от обществените съвети. – http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методология на процедурата по вписване в регистъра на физическите лица, регистрирани по Търговския закон и на юридическите лица, желаещи да предоставят социални услуги, http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

75. http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методика на социалните услуги за хора с физически увреждания, Агенция за социално подпомагане, 2005, http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „защитено жилище“, http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

Международния пакт за граждански и политически права е приет с У К А З № 1199 на Президиума на Народното събрание от 23 юли 1970 г. (ДВ, бр. 60 от 1970г.).

Международния пакт за икономически, социални и културни права е приет и открит за подписване, ратификация и присъединяване с резолюция 2200 А XXI на Общото

събрание на ООН от 16 декември 1966 г. Влязъл в сила на 03.01.1976 г. Ратифициран с Указ № 1199 на Президиума на Народното събрание от 23.07.1970 г. - ДВ, бр. 60 от 1970 г. В сила за България от 23.03.1976 г. Обн. ДВ бр. 43 от 28.05.1976 г., <http://www.constcourt.bg/Pages/LegalBasis/default.aspx?VerID=38> , Ратифицирана със закон, приет от НС на 31.07.1992 г. - ДВ, бр. 66 от 1992 г. В сила за Република България от 07.09.1992 г.

Конвенция за защита правата на човека – изменена с Протокол, който е ратифициран със закон, приет от 36-о НС на 5.10.1994 г. - ДВ, бр. 84 от 1994 г., в сила от 1.11.1998 г., обн., бр. 137 от 20.11.1998 г., попр., бр. 97 от 9.11.1999 г., Ратифицирана със закон, приета от 38-о Народно събрание на 29.03.2000 г. - ДВ, бр. 30 от 11.04.2000 г. Издадена от Министерството на труда и социалната политика, обн., ДВ, бр. 43 от 4.05.2000 г., в сила от 1.08.2000 г.

Ageing and Disability Promoting human rights of persons with disabilities and the elderly (2011), conference proceeding of conference organized by the Council of Europe with Slovenian Ministry of Labour, Family and Social Affairs under aegis of the Slovenian Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Council of Europe.

Artemjeff, P., Henriksson, K., 2006, Mainstreaming equality and non-discrimination in theory and practice, Printed in Helsinki.

Assessing disability in Europe Report – similarities and differences, 2003, Council of Europe publishing.

Barnes, C., 1996, The Social Model of Disability: Myths and Misconceptions, in Coalition.

Beleza, M. L., 2003, Report on Discrimination against women with disabilities, Council of Europe, Printed in Germany.

Beyond Deinstitutionalization: the Unsteady Transition towards an Enabling System in South East Europe, Disability Monitor Initiative South East Europe, Handicap International, 2004.

Brawn, H., 2004, Citizens not patients: developing innovative approaches to meet the needs of disabled people, France: Council of Europe.

Brown, H. 2003, Report Safeguarding adults and children with disabilities against abuse, Council of Europe publishing.

Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal of the European Community, 2000.

Compendium of practice on Non-Discrimination/ Equality Mainstreaming, 2011, European Union, Printed in Luxembourg.

Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based care, 2012, European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care, Printed in Brussels.

Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based care, 2000, Brussels.

COUNCIL DECISION of 3 December 2001 on the European Year of People with Disabilities 2003 (2001/903/EC).

Concepts and Origins.

Daly, M., 2002, Access to social rights in Europe Report, with the assistance of the Editorial Group for the Report on Access to Social Rights (CS-ASR) adopted by the European Committee for Social Cohesion (CDCS) at its 8th meeting (Strasbourg, 28-30 May 2002).

Declaration on the Rights of Disabled Persons (Resolution 3347, 9 December 1975).

Discrimination in the EU in 2012, 2012, Special Eurobarometer 393, conducted by TN Opinion and Social at the request of the Directorate-General Justice, European Commission.

Disability and non-discrimination law in the European Union, An analysis of disability discrimination and beyond the employment field, (2009), European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Printed in Luxembourg.

Elaine, F., Tracy, M., 2009, Good practices in social services delivery in south eastern Europe, International Labour Office.

Ensuring accessibility and non-discrimination of people with disabilities, Toolkit for using EU Structural and Cohesion Funds, 2009, European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Printed in Belgium.

European Convention on Human Rights as amended by Protocol Nos. 11 and 14, Council of Europe.

European Social Charter (revised), Council of Europe, Strasbourg, www.coe.int/socialcharter .

European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe, Brussels, 15.11.2010, SEC (2010) 1323 final.

Fultz E., Tracy M., 2004, Good Practices in Social Services Delivery in South Eastern Europe, International Labour Organization, Printed in Hungary.

Getting a life. Living independently and Being Included in the Community, 2012, Office of the United Nation High Commissioner for Human Rights, Regional Office for Europe.

Hammamberg, T., 2011), „Human rights in Europe: no grounds for complacency”, Viewpoints by Council of Europe Commissioner for Human Rights, Council of Europe Publishing, Printed in France.

Helander, E., 1999, Prejudice and Dignity, An introduction to community-based rehabilitation programme, UNDP; Fotogravura Novarte, Ltd.

Human right – Disability – Children, towards international instruments for disability rights: the special case of disabled children, 2004, proceeding of the Conference, Strasbourg: Council of Europe publishing, Printed in Germany.

Improving quality of life of people with disabilities in Europe: participation for all, innovation, effectiveness – conference proceeding, 2007, conference organized by the Council of Europe under the Russian Federation Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe 21 – 22 September 2006.

Joint report on social inclusion, 2002, European Commission, GD Employment and Social Affairs, Printed in Belgium.

Jonsson, T., 1998, Inclusive education, UNICEF Headquarter, Paris, France.

Krausneker, V., 2008, The protection and promotion of sign languages and the rights of their users in Council of Europe states: needs analysis, Strasbourg: Council of Europe publishing.

Leigh, H., 2010, Council of Europe Disability Action Plan 2006 – 2015 (Recommendation Rec(2006)5) Mid-term review Report, adopted by the European Co-ordination Forum for the Council of Europe Disability Action Plan 2006 – 2015 at its 4th meeting, Strasbourg.

Maudinet, M., Report Access to social rights for people with disabilities in Europe, Paris, France, adopted by the Committee on Rehabilitation and Integration of People with disabilities at its 26th session (Strasbourg, 7-10 October 2003).

Preparation of a new EU Disability Strategy 2010-2020 – Summary of the main outcomes of the public consultation, European Commission, Social Europe, June 2010.

Protecting and promoting the rights of persons with disabilities in Europe: towards full participation, inclusion and employment – conference proceeding, 2009, conference organized by the Council of Europe in co-operation with Nordic Co-operation Disability under the aegis of the Swedish Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe and Presidency of the Nordic Council of Ministers 29 – 30 October 2008, Printed at the Council of Europe.

Report on Rehabilitation and integration of people with disabilities: policy and legislation (2003), Printed in Germany: Council of Europe.

Rioux, M., Carbert, A., 2011, Human Rights and Disability: The International Context, Jurnal of Developmental Disability, Volume 10, Number 2.

Recommendation N R(92)6 on coherent policy for people with disabilities.

Recommendation Rec (2004)10 concerning the protection of the human rights and dignity of persons with mental disabilities.

Second Biennial Report on social services of general interest, 2010, European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, Printed in Belgium.

Social Protection systems in the EU: Financing Arrangements and the Effectiveness and Efficiency of Resource Allocation, 2014, Joint report prepared by the Social Protection Committee and the Commission services, European Commission.

Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, 1993.

Tobis, D., 2000, Moving from Residential Institutions to Community-Based Social Services in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union, The World Bank, Washington.

Timmermans, N., 2006, report Prevention of disabilities to chronic diseases, Strasbourg: Council of Europe publishing.

The social dimension of the Europe 2020 strategy A report of the Social Protection Committee (2011), European Commission, Printed in Brussels.

The right of people with disabilities to live independently and be included in the community, 2012, issue paper published by the Council of Europe Commissioner for Human Rights, printed in France, www.commissioner.coe.int .

Thial, M., 2012, Ethical Challenges of Ageing, Royal Society of Medicine Press Ltd.

Quinn, G., Degener, T., 2002, The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability, Humna rights and disability, United Nations, New York.

World Report on Disability, 2011, World Health Organization, The World Bank.

Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, 1993.

UN Convention for Rights for Persons with Disabilities.

Work Declaration of Human Rights.

https://en.wikipedia.org/wiki/European_Convention_on_Human_Rights .

<http://bg.wikipedia.org/> .

http://en.wikipedia.org/wiki/Social_work .

138. http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/disability_and_ol_d_age/index_en.htm .

<http://bg.wikipedia.org/wiki/> .

<http://www.mlsp.government.bg/bg/docs/indexstr.htm> .

<http://www.constcourt.bg/Pages/LegalBasis/default.aspx?VerID=38> .

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=894&selid=894 .

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

<http://www.mlsp.government.bg/bg/docs/index.htm> .

<http://www.mlsp.government.bg/bg/law/index.htm> .

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=24&s1=23&selid=23 .

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=24&selid=24 .

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=594&selid=594 .

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=594&s1=597&selid=597 .

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=&sectid=19&s1=41&selid=41 .

http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1&sectid=13&s1=18&selid=18 .

<http://en.wikipedia.org/wiki/Accessibility> .
http://en.wikipedia.org/wiki/Person_Centred_Planning .
http://en.wikipedia.org/wiki/Independent_living .
http://en.wikipedia.org/wiki/European_Convention_on_Human_Rights .
<http://en.wikipedia.org/wiki/Community> .
<http://www.independentliving.org/> .
<http://bg.wikipedia.org/> .
http://en.wikipedia.org/wiki/Council_of_Europe .
http://en.wikipedia.org/wiki/European_Convention_on_Human_Rights .
http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Disabled_ENG.pdf .
http://en.wikipedia.org/wiki/Personal_assistant .
http://en.wikipedia.org/wiki/Personal_Care_Assistant .
http://www.cil.bg/userfiles/nabliudatelnitsa/IL_Philosophy.pdf .
<http://seconomy.mlsp.government.bg/> .
<http://www.bcnl.org/bg/articles/1271-социалното-договаряне-в-българия-и-европейският-опит-при.html> .
<http://www.bcnl.org/bg/projects/946-възможност-за-самостоятелност-и-отговорност-истинското-бъдеще-на.html> .
http://www.asp.government.bg/ASP_Files/zsp.doc .